ÉRTEKEZÉSEK
A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENC-JÓZSEF TUDOMÁNY-EGYETEM
CLASSICA-PHILOLOGIAI SEMINÁRIUMÁBÓL.

EURIPIDES TRIMETERALKOTÁSA

ÍRTA
SERAPHIN VILMOS

STIEF JENŐ ÉS TSA
KÖNYVNYOMDÁJA
KOLOZSVÁRT, 1914.

ÉRTEKEZÉSEK
A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENC-JÓZSEF TUDOMÁNY-EGYETEM
CLASSICA-PHILOLOGIAI SEMINÁRIUMÁBÓL.

EURIPIDES TRIMETERALKOTÁSA

ÍRTA
SERAPHIN VILMOS

ACAD.
LUGD.BAT.
BIBL.

STIEF JENŐ ÉS TSA
KÖNYVNYOMDÁJA
KOLOZSVÁRT, 1914.

4. sz. 150 pl.

MÉLTÓSÁGOS

DR. CSENGERI JÁNOS

EGYETEMI TANÁR ÚRNAK

TISZTELETEM ÉS HÁLÁM JELÉÜL

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41544719_0025

ELŐSZÓ.

Csak újabban kezdték Euripides drámáit behatóbban tanúlmányozni és még most is sok probléma található nála, amelyek megfejtésre várnak. Ezek közül különösen Euripides metrikája fontos, mivel tőle vette az egész közép és új attikai vígjáték metrikai formáit. Jelen munkám kisérlet arra nézve, hogy az euripidesi metrika megértését valamivel elősegítsem. Ezzel kapcsolatban iparkodtam azon kérdést eldönteni, hogy vajjon felhasználható-e az euripidesi drámák metrikája chronologiai meghatározásra is, amely kérdés eldöntésének szükségét már régóta sok tudós hangoztatta, de mindeddig nem akadt senkisem, aki ezt megtette volna. Azért „libera per vacuum posui vestigia princeps, non aliena meo pressi pede“ és nem támaszkodhattam ilyen tárgyú munkákra. Ez a körülmény magyarázza meg a dolgozatomban majdnem teljesen hiányzó jegyzeteket. A jelen dolgozatom megírásánál felhasznált művek a munkám végén megtalálhatók.

A verseket G. Murray kitünő kiadásának számozása szerint idéztem.

Kolozsvár, 1913. május hó.

Euripides trimeteralkotása.

Hermann Gottfried volt az első, aki arra az érdekes tényre figyelmeztetettt, hogy a 89. olympias után (420 Chr. e.) a tragikus trimeterek feloldásaik tekintetében a legnagyobb szabadságot mutatják a régibb, szigorú schémával szemben. A trimeterek ezen szabadabb kezelése természetesen nem egyszerre, hanem csak hosszabb fejlődés után állott be. Ezt a fejlődést legjobban Euripidesnél lehet konstatálni. Mert Euripides egyrészt az a tragikus, kinek művei oly nagy számban maradtak ránk, mint egyetlen egy más tragikusé sem, s másrészt élete és működése épen abban a korszakba esik, amelyben a trimeterek ezen változása jelentkezett. Míg az első drámáiban még teljesen a régibb tragédia művelőit követi és szigorúan ragaszkodik az eredeti metrikai schémához, addig az utolsó darabjaiban oly merész újításokat hoz be, hogy a régibb attikai komédia metrum tekintetében egyenesen Euripides metrikai technikáján alapul.

Jelen dolgozatom feladatául Euripides metrikájából a trimeterek megvizsgálását tűztem magam elé.

Teendőm tehát ennélfogva három részből áll: az elsőben megvizsgálom Euripides összes drámáinak trimetereit és feltűntetem ezeknek a kezelését, technikáját és képződését. A másodikban az ilyformán nyert eredmények segítségével meg fogom kisérleni azon kérdés eldöntését, hogy mutatkozik-e Euripidesnél valamelyes metrikai fejlődés; és a harmadik részben azt akarom kimutatni, hogy mennyiben lehet ezt a fejlődést felhasználni az euripidesi drámák chronologiájának meghatározására.

I. Euripides trimeterei.

Mielőtt magukkal Euripides trimetereivel foglalkoznám, hasznosnak látom a tragikus trimeterről általában egy néhány szót mondani, mivel ezáltal tűnik ki legjobban az is, hogy milyen szempontok szerint kell, feladatom megoldásánál, eljárni.

A tragédiai dialogusnak versmértéke a trimeter iambicus acatalectus, melyet a görög iambographusok találtak ki. A legeredetibb képe a következő:

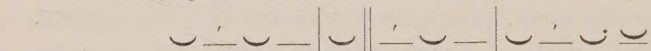

Az utolsó láb βραχυκαταλεξία-t mutat; a leggyakoribb caesura a πενθημιμερής, a mellett a ἑφθημιμερής; találnak még két diaeresist is az 1. és a 2. metron után. Ezekre a metszetekre nem voltam tekintettel, mivel lényegüknél fogva semmiféle fejlődést sem mutathatnak fel.

De ilyen szigorú szabályossággal még a megteremtői sem művelték a trimetert, hanem mindig megengedték az 1. 3. és 5. láb thesisének meghosszabbítását is, úgy hogy a következő képet kapjuk:

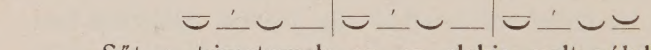

Sőt a trimeternek ez az alakja volt náluk a rendes, amint ezt Rumpel kimutatta (Philologus XXV. 471. l.) Szerinte az iambographusoknál csak egy tiszta jambusi trimeter következik 3 spondaicus trimeterre. S ezen arány folyton növekszik, úgy hogy a tiszta jambusi trimeter a spondaicus trimeterhez Aeschylusnál úgy viszonylik, mint 1 : 14-hez, Soploclesnél, mint 1 : 17-hez, Euripidesnél, mint: 1 : 22½-hez. Egy bizonyos fejlődésről lehet tehát itten szó, amely a tiszta jambusi trimeterek kiszorítására irányul. Ez volna tehát az a szempont, amely szerint át kell vizsgálni az euripidesi trimetereket és keresni azt, hogy vajjon nem mutatkozik-e az a fejlődés, melyet Rumpel a 3 tragikusnál megállapított, Euripides egyes darabjaiban is, t. i. ezzel Rumpel nem foglalkozott.

Egy másik igen fontos pontot képeznek a feloldások. Ezeknek három faját találjuk:

1. Minden jambus hosszú szótagja két rövidre oldódik fel, tehát: ⏑ – = ⏑ ⏑ ⏑ a tribrachys, amely a jambicus trimeternek minden lábában előfordulhat, az utolsó láb természetes kivételével, mivel ennek hosszú része anceps.

2. Az első, harmadik és ötödik láb megengedi — spondaicus jellegénél fogva — a második hosszúnak feloldását, tehát: ⏑ – = ⏑ ⏑ ⏑ a dactylus, legszokásosabb az első és harmadik lábban, az ötödikben úgyszólván soha.

3. Ugyancsak az első, harmadik és ötödik lábban az anapaestus ἄλογος vagy κύκλιος meg van engedve; ez annyiban különbözik a rendes anapaestustól, hogy a hosszú része nem felel meg teljesen 2 morának s így nem oldható fel. Tehát: ⏑ – = ⏑ ⏑ – az anapaestus, amely a tragikusoknál csak az első lábban fordul elő, kivéve hogyha nevek által képződött, akkor bárhol.

Ezen három feloldás alkalmazása és képződése az egyes időszakokban különbözőképen történt, ezeknek fejlődését feltűntetni szintén feladatomhoz tartozik. Foglalkozott ugyan már ezzel a kérdéssel Rumpel (Philologus XXIV., XXV.), valamint C. Fr. Müller (De pedibus solutis in dialogorum senariis Aeschyli, Sophoclis, Euripidis.) De mind a ketten csak technikai szempontból tárgyalták a feloldásokat s nem voltak tekintettel az esetleg meglévő fejlődésre. Ennélfogva munkáik oly módszerrel készültek, hogy közölt adataikat valamelyes metrikai fejlődés kimutatására nem használhattam fel s munkáiknak nagyon ritkán vehettem hasznát.

Már az anapaestus κύκλιος-nál említettem, hogy a nevek metrum tekintetében egész külön helyet foglalnak el. Épen ezért azokat a feloldásokat, melyek nevek által alakultak, nem vettem tekintetbe, mivel világos, hogy ezeknél a költő technikáját nem kezelhette szabadon. Nem vettem azonban ide az olyan feloldásokat, mint pl. Μενέλα | ε φέρε | — mivel itt nem állítható az, hogy a név képezi a feloldást.

Nem számítottam továbbá ide a megszemélyesített fogalmak névszavait sem, mint pl. Θάνατος (Ion 769.) stb.

Az említett feloldások a jambographusoknál csak egyszer fordulnak elő egy-egy versben, a tragikusoknál többször is. Ezt a tüneményt szintén figyelemmel fogom kisérni.

De nem voltam külön tekintettel a lírai trimeterekre, mivel ezek általában nem különböznek a dialogusi trimeterektől. Erre t. i. az egyes trimeterfajok külön vizsgálásakor jöttem rá.

A „Rhesos" c. drámát pedig nem is dolgoztam fel, mivel ezt semmiképen sem lehet Euripidesnek tulajdonítani.

Külön tárgyaltam a „Kyklops" c. satyrjátékot. Ebben a darabban a metrikai fejlődés kimutatására csak azok a trimeterek használhatók fel, melyekben Odysseus beszél, mint a tragikus hős, akinek versei ennélfogva a tragédiai versek szabályait követik.

Wilamowitz Heraklesében (l. pag. 144. jegyzet) arra figyelmeztet, hogy a trimeterek ilyen célra készült feldolgozásánál a hangulatfestésre használt feloldásokat külön kell választani. Ezt a nézetet nem tarthatom helyesnek. Mert egyrészt az ilyen helyek megállapítása mindig csak igen subjective történik, másrészt meg az mondható, hogy minden drámában fordulnak elő olyan situációk, melyekben a költő a hangulatfestés ezen eszközét használhatta volna. Ha pedig ezt nem tette meg, világos, hogy nem merte, vagy nem akarta ezt a módot alkalmazni.

Az összehasonlítás és a dolgozatom második részében kimutatandó metrikai fejlődés kedvéért elkerülhetetlennek láttam Aeschylus és Sophocles trimetereit is, de csak egészen röviden, tárgyalni. Erre vonatkozó adataimat Engelmann: De vario usu trimetri iambici in diverbiis tragoediarum Aeschyli et Sophoclis c. értekezéséből vettem. De mivel ez a munka a feloldásokkal csakis technikai szempontból foglalkozik és csak az Aeschylus és Sophocles metrikája között mutatkozó eltéréseket és különbségeket kutatja s nem keresi a fejlődést, dolgozatomra nézve csupán mint anyaggyüjtés volt hasznos.

Ezeket előrebocsátva Euripides drámáira térek át s legelőször a feloldások számával és képzési módjával foglalkozom. Practicus okokból a trimetereket nem az egyes feloldások, hanem az egyes lábok szerint dolgoztam fel, s megjegyzem, hogy a tárgyalt drámák sorrendjét, sem a metrikai fejlődés, sem a chronologia, nem határozta meg.

1. Az első láb feloldásai.

a) *A tribrachysok.*

Aeschylusnak 21, az első lábban előforduló tribrachysa mindig csak *egy* szóból van képezve. Sophocles a 60 tribrachysában mutat már két, sőt három szóképezte tribrachysokat is, ezeknél azonban a szavak a legszorosabb értelmi vagy grammatikai kapcsolatban állanak, mint pl. τί ποτε; vagy τίς ὁ θεὶός.

Euripidesnél az első lábban előforduló tribrachysokat három csoportra lehet osztani. Az I.-be tartoznak az *egy* szóból;
a II.-ba tartoznak a *két* szóból;
a III.-ba tartoznak a *három* szóból
álló tribrachysok.

Euripides ezeket a tribrachysokat a következő versekben használja:

Alkestis: I. 16, 339, 351, 520, 647, 1051, = 6.
Medea: I. 10, 273, 378, 697, 896, = 5.
Heraklidák: I. 219, 393, 405, = 3.
Hippolitos: I. 276, 460, 516, 1009, 1029, 1404, = 6.
Andromache: I. 199, 417, 746, 885, 1256, = 5.
Hiketides: I. 166, 206, 224, 311, 454, 740, = 6.
III. 158, = 1.
Kyklops: I. 301, 410, 434, = 3.
II 630, = 1.
Hekabe: I. 260, 315, 811, 978, 1172, = 5.
II. 320, = 1.
Elektra: I. 13, 91, 257, 325, 514, 653, 840, = 7.
II. 1183, 1193, 1199, = 3.

Herakles: I. 194, 458, 528, 561, 584, 721, 922, 968, 1133, 1265, 1318, = 11.
II. 1134, = 1.
Trójai nők: I. 38, 64, 348, 506, 508, 614, 777, 870, 942, 978, 1022, 1170, 1200, = 13.
Iphigenia a taurosok közt: I. 276, 337, 492, 497, 539, 597, 1355, 1392, 1452, = 9.
II. 832, 1072, 1157, = 3.
Helena: I. 54, 65, 87, 139, 414, 487, 498, 776, 834, 915, 963, 987, 1016, 1043, 1083, 1106, 1232, 1430, 1555, 1560, = 20.
II. 43, 456, 502, 813, = 4.
Ion: I. 75, 281, 301, 588, 778, 800, 947, 1317, 1334, 1345, 1375, 1433, 1586, = 13.
II. 244, 429, 976, 1224, 1537, = 5.
Phoinissai: I. 13, 76, 174, 359, 367, 467, 560, 570, 751, 932, 1017, 1135, 1598, 1629, 1647, 1656, 1693, = 17.
II. 401, 952, = 2.
III. 390, = 1.
Orestes: I. 54, 220, 223, 224, 230, 234, 296, 403, 454, 474, 555, 563, 603, 652, 886, 906, 919, 956, 1119, 1137, 1576, = 21.
II. 643, 941, 1588, = 3.
III. 1659, = 1.
Bacchai: I. 8, 9, 56, 57, 219, 250, 279, 296, 440, 469, 494, 498, 745, 754, 755, 936, 941, 968, 1072, 1110, 1243, = 21.
II. 194, 485, 490, 923, = 4.
Iphigenia Aulisban: I. 432, 653, 654, 828, 1099, 1101, 1105, 1162, 1215, 1451, = 10.
II. 957, 1232, = 2.

Most nézzük azt a kérdést, hogy a 2 és 3 szóból álló tribrachysok morái miképen oszlanak meg az egyes szavak között. Hogyha a tribrachys két szóból készült, akkor az

első rövidet mindig az első szó, a második és harmadik rövidet a második szó adja, pl. τί ποτε (Ion 429.). De ennek a két szónak grammatikai kapcsolatban kell állania. Ezt a szabályt meg fogjuk találni az összes lábak tribrachysainál. Ez alól a szabály alól kivételt képeznek a Kykl. 630., az Elektra és 1193. és 1199. az Iph. Taur. 832. és Phoin. 401. verse, amelyekben a két szó úgy oszlik meg, hogy az első és második rövid az első szóra, a harmadik rövid a második szóra esik pl. τίνα γάμον (Elektra 1199.). Ha pedig három szóból áll a tribracyhis, ami ritkaság, akkor ennek a három szónak grammatikailag és értelmileg szorosan össze kell tartóznia pl. τὸ δὲ πλέ|ον (Hik. 158.).

b) *A daktylusok.*

Aeschylusnál daktylusokat csak nagyon ritkán találunk az első lábban. Összes darabjaiban csak 3 olyan láb van, amely részint egy, részint két szóból képződött. Sophocles tragédiáiban 17 daktylust vettem észre, a két szóból való képzés fordul elő gyakrabban, három-szavú daktylus nincs.

Euripides elsőlábú daktylusai a következő versekben találhatók:

(A csoportosítás ugyanúgy, mint a tribrachysoknál.)

Alkestis: II. 802, = 1.

Medea: } nincs daktylus.
Heraklidák: }
Hippolytos: }

Hekabe: II. 334, 415, 439, 585, 1235, = 5.

Hiketides: I. 93, 235, = 2.
II. 1066, = 1.

Herakles: I. 345, 924, 1090, 1172, 1333, 1346, = 6.
II. 88, 285, 460, 547, 590, 1129, 1168, 1283, = 8.

Andromache: I. 1157, = 1.
II. 377, = 1.

Ion: I. 855, 1035, 1205, 1251, 1515, = 5.

II. 247, 305, 403, 667, 735, 925, 942, 1288, 1354, 1419, 1425, 1512, 1522, 1543, = 14.
III. 365, 825, 1335, 1619, = 4.

Trójai nők: I. 351, 415, 510, 653, = 4.
II. 368, 426, 476, 747, 757, 774, 979, 1016, 1186, 1277, 1285, = 11.

Iphig Taur.: I. 79, 271, 391, 588, 696, 752, 986, 1085, 1166, 1167, 1173, = 11.
II. 248, 477, 480, 499, 626, 715, 1037, 1163, 1183, 1185, 1189, 1203, = 12.

Elektra: I. 15, 49, 61, 539, 580, 600, 1090, 1278, = 8.
II. 234, 493, 506, = 3.

Helena: I. 409, 444, 588, 719, 908, 958, 1029, 1100, 1209, 1264, 1445, 1536, = 12.
II. 20, 560, 720, 722, 802, 962, 975, 1092, 1250, 1679, = 10.
III. 390, = 1.

Phoinissai: I. 58, 368, 545, 576, 547, 776, 779, 887, 984, 1179, 1314, 1630, = 12.
II. 14, 40, 44, 356, 407, 502, 539, 839, 843, 919, 1145, 1268, 1272, 1403, 1619, 1639, 1683, 1701, = 18.
III. 398, = 1.

Orestes: I. 7, 38, 52, 72, 87, 128, 280, 291, 394, 502, 1145, 1189, 1577, = 13.
II. 2, 25, 27, 47, 90, 99, 113, 126, 211, 213, 247, 248, 361, 391, 396, 415, 423, 424, 447, 544, 670, 674, 681, 721, 864, 1029, 1032, 1085, 1134, 1135, 1141, 1173, 1221, 1227, 1231, 1237, 1566, 1603, 1614, = 39.
III. 492, 550, 1106, = 3.

Bacchai: I. 59, 293, 447, 741, 809, 829, 861, 914, 1267, 1318, = 10.
II. 45, 199, 253, 262, 282, 285, 286, 325, 352, 474, 477, 482, 491, 692, 731, 758, 1329, 1345, 1363, = 19.

III. 299, 310, 314, 492, 951, 1128, 1249, = 7.
Iph. Aul.: I. 526, 609, 634, 676, 695, 723, 929, 935, 938, 1128, 1132, 1147, 1182, 1409, = 14.
II. 308, 410, 431, 463, 466, 487, 633, 640, 660, 735, 850, 961, 1003, 1115, 1136, 1412, 1188, 1218, 1270, 1408, = 20.
III. 498, 541, 694, 734, 941, 1440, 1453, 1623, = 8.
Kyklops: I. 137, 162, 402, = 3.

Ami a daktylusi láb részeinek és a részeket alkotó szavaknak egymáshoz való viszonyát illeti, erről a következőket jegyezhetjük meg: A daktylusok egy szóból való alakulása legtöbbnyire vagy krasis (τοὔνομα) vagy positio (ἐλπίδα) vagy tagadó névmások (οὐδένα) által áll elő. A két szóból álló daktylusoknál az első hosszút külön szó, a két rövidet szintén egy külön szó teszi, melyeknek azonban értelmileg *nem* kell szorosan összefüggeniök. De ha három szóból áll a daktylus, akkor az a törvény, hogy az utolsó két szó értelmileg és grammatikailag szorosan összefügg (pl. Ion 365.) πῶς ὁ θε/ός. Ugyanez a szabály konstatálható a jambusi trimeter összes daktylusainál is.

Kivételt képeznek ezen szabály alól az Iph. Taur. 1203. és Orestes 2. és 99. verse, amelyekben az első hosszút és rövidet *egy* szó teszi, pl. οὐδὲ πά-/θος (Orestes 2.)

c) *Az anapaestusok.*

Aeschylus látszólag csak kényszerülve használja az anapaestusokat. Egyik darabjában, az Eumenidákban egyszer sem találhatók, összes darabjaiban 30 anapaestust sikerült találnom; valamennyi *egy* szóból áll. Sophocles 44 anapaestust mutat fel, közülök egy két szóból alakult.

Euripidesnél az anapaestusok nagy változatosságot mutatnak. A csoportok, amelyekre felosztottam ezeket, a következők:

Az I. csoportba tartoznak az *egy* szóból állók, pl. προγόνου (Helena 15.)

A II. csoportba tartoznak az egy szóból képződött anapaestusok, amelyek azonban magukban véve még nem anapaestikus szavak, mint az első csoportban levők, hanem az utánuk következő szóokozta positio által lesznek azokká pl. πόλεμον γὰρ (Helena 38.) Úgy hogy a költő könnyen elkerülhette volna. Hogy ezt nem tette, egy bizonyos szabadságnak a jele; mivel tudjuk, hogy Aeschylus és Sophocles az anapaestusokat lehetőleg kerülték. Az ily módon képzett anapaestusokat „szándékos anapaestusoknak“ neveztem el. Aeschylusnál csak kétszer, Sophoclesnél pedig háromszor fordul elő.

A III. csoportba tartoznak a két-szóképezte anapaestusok, pl. ἐπὶ τοῦδε (Helena 838.)

Ilyen anapaestusokat a következő euripidesi trimeterek tűntetnek fel:

Kyklops: I. 109, 194, 287, 300, 303, 306, 307, 393, 455, 690, 383, = 11.
III. 445, 590, = 2.

Alkestis: I. 10, 344, 376, 796, 872, = 5.
II. 75, 844, = 2.
III. 375, = 1.

Medea: I. 692, 710, 971, = 3.

Heraklidák: I. 33, 94, 123, 224, 246, 345, 417, 512, = 8.

Hippolytos: I. 37, 83, = 2.

Hekabe: I. 224, 270, 352, 742, 766, 794, 903, 1016, = 8.
II. 254, 607, = 2.

Hiketides: I. 29, 35, 91, 126, 129, 407, 492, 540, 556, 557, 717. 907, 1042, 1063, 1167, 1211, 1215, = 17.
II. 40, 522, = 2.

Herakles: I. 19, 68, 83, 304, 308, 342, 347, 549, 592, 633, 692, 716, 835, 1257, 1329, 1332, 1361, 1426, = 18.
II. 509, 715, 851, = 3.
III. 940, = 1.

Andromache: I. 197, 613, 673, 818, 961, 1055, 1098, 1141, = 8.
II. 952, = 1.

Ion: I. 20, 55, 297, 310, 325, 326, 438, 440, 620, 647, 670, 673, 853, 982, 983, 1162, 1165, 1169, 1299, 1329, 1333, 1381, 1386, = 23.
II. 1285, 1596, = 2.
III. 1343, = 1.

Trójai nők: I. 21, 341, 419, 509, 672, 674, 779, 966, 996, 1030, 1131, 1144, 1164, 1223, 1244, = 15.
II. 1183, 1197, = 2.

Helena: I. 15, 45, 48, 70, 77, 281, 283, 550, 705, 707, 750, 786, 1007, 1012, 1042, 1208, 1219, 1236, 1435, 1648, 1677, = 21.
II. 38, 769, 902, 956, 1206, = 5.
III. 838, 1234, = 2.

Iph. Taur.: I. 83, 109, 246, 258, 284, 333, 363, 491, 498, 526, 586, 757, 774, 776, 793, 959, 981, 1014, 1033, 1070, 1081, 1155, 1194, 1461, = 24.
II. 475, 613, 1388, = 3.

Elektra: I. 69, 359, 376, 429, 496, 502, 507, 508, 835, 849, 936, 1085, 1099, 1126, = 14.
II. 311, 691, 904, 980, 1028, = 5.
III. 1030, = 1.

Phoinissai: I. 74, 532, 536, 542, 566, 569, 699, 861, 922, 926, 943, 958, 996, 1107, 1125, 1133, 1207, 1599, = 18.
II. 440, 584, 971, 1707, = 4.
III. 1240, 1324, = 2.

Orestes: I. 6, 21, 37, 115, 135, 138, 228, 249, 300, 306, 368, 383, 400, 445. 467, 501, 523, 529, 532, 538, 570, 577, 646, 648, 655, 890, 905, 922, 924, 1030, 1044, 1048, 1228, 1239, 1332, 1641, = 36.
II. 10, 232, 310, 315, 417, 450, 453, 547, 558, 641, 647, 921, 1075, 1585, = 14.
III. 898, 1336, = 2.

Bacchai: I. 22, 33, 60, 177, 201, 260, 305, 324, 338, 476,

677, 697, 700, 703, 749, 800, 950, 1258, 1295, 1339, = 20.
II. 40, 224, 455, 696, 807, = 5.
III. 334, 502, 1247, = 3.

Iph. Aul. I. 436, 437, 507, 508, 527, 718, 738, 921, 931, 982, 996, 1015, 1112, 1156, 1216, 1471, 1567, 1578, = 18.
II. 49, 509, 620, 922, 1021, 1200, 1587, = 7.
III. 646, 1199, = 2.

Ami az anapaestusi láb hosszú és rövid részeinek az egyes szavak közti megoszlását illeti, ugyanazt a törvényt észlelhetjük, mint eddig, t. i. hogyha az anapaestusi láb 2 szóból áll, akkor a két rövidet mindíg *egy* szó alkotja, a hosszút pedig szintén egy külön szó, pl. ἐπὶ τοῖ/σι (Herakles 240.) Ezen két szó grammatikailag szorosan összetartozik. Kivételek ezen szabály alól az Ion. 1343., a Bacchai 502. és az Iph. Aul. 646. versei, melyekben az anapaestus két szóból van alkotva, olyanformán, hogy a második rövidet és hosszút *egy* szó képezi, pl. ὁ θεός/σε.

Ezen dolgozat kezdetén tett azon állításom, hogy az anapaestus csak az első lábban van megengedve — a tulajdonnevek kivételével — nagyjában fennáll. Mert ennek a szabálynak kivételei oly ritkák, hogy azokat bátran mellőzhetjük. Az összes tragikusoknál csak Euripides utolsó darabjában, az Iph. Aul. végén fordulnak elő más helyen is anapaestusok. Tudjuk, hogy ez a darab csak a költő halála után került szinpadra, s fel lehet tenni azt, hogy Euripides nem végezhette el rajta a végső simítást. Így maradhattak meg ezek az anapaestusok. A teljesség kedvéért közlöm ezeket:

Iph. Aul. a 2. lábban az 1584. v.-ben van egy szóból álló;
a 3. lábban az 1625. v.-ben van három szóból álló;
a 4. lábban az 1580. v.-ben van két szóból álló anapaestus.

2. A második láb feloldásai.

Amint a bevezetés gyanánt elmondottakból kitűnik, itt a jambusok feloldásaiképen csak tribrachysokat találunk.

Aeschylusnál ilyen tribrachys csupán 8 van, ezeknek legnagyobb része két szóból készült, olyanformán, hogy az utolsó két rövidet *egy* szó alkotja; ha három szóból áll a tribrachys, ami nagyon ritka, akkor a 2 utolsó szónak grammatikai tekintetben szorosan össze kell tartóznia. Sophoclesnél 42 tribrachyst találunk, melyeknek képződése teljesen azonos az Aeschyluséival.

Euripides a következő versekben alkalmazta a tribrachysokat.

(Ezeket a tribrachysokat épen úgy csoportosítottam, mint az első lábúakat.)

Kyklops: II. 259, 307, 394, 410, 425, 436, = 6.
III. 435, = 1.

Alkestis: II. 159, 166, 175, 187, 1095, 1141, = 6.

Medea: I. 375, = 1.
II. 324, 483, 497, 1046, = 4.
III. 1347, = 1.

Heraklidák: II. 70, 196, 508, 719, 737, 955, 1005, Frag. 853 sz. 1. v., = 8.
III. 871, = 1.

Hippolytos; II. 78, 326, 607, = 3.

Hekabe: II. 30, 245, 416, 559, 752, 762, 801, 823, 1004, 1155, 1157, 1159, = 12.
III. 10, 882, 1207, 1225, = 4.

Andromache: II. 40, 52, 174, 197, 225, 247, 333, 389, 442, 449, 564, 573, 749, 812, 873, 1065, 1129, 1147, = 18.
III. 98, 571, = 2.

Hiketides: II. 36, 114, 142, 176, 222, 226, 233, 261, 363, 413, 444, 488, 507, 676, 935, 1102, = 16.

Herakles: I. 93, 454, 493, = 3.

II. 10, 31, 102, 167, 231, 325, 451, 468, 482, 488, 515, 523, 709, 716, 935, 945, 1164, 1248, 1276, 1283, 1297, 1403, = 22.

III. 184, 511, 841, 1243, 1289, 1339, 1345, = 7.

Ion: I. 968, 1005, 1576, 1582, = 4.

II. 46, 259, 263, 298, 310, 326, 340, 344, 382, 394, 439, 449, 635, 661, 662, 775, 806, 808, 822, 837, 931, 996, 997, 998, 1130, 1143, 1182, 1190, 1191, 1195, 1309, 1314, 1339, 1359, 1389, 1584, 1588, = 37.

III. 356, 365, 401, 411, 983, 1118, 1313, = 7.

Trójai nők: I. 504, 704, = 2.

II. 6, 345, 352, 496, 608, 651, 767, 769, 774, 779, 960, 1028, 1033, 1042, 1168, 1186, 1241, 1274, 1283, = 19.

III. 424, 425, = 2.

Iph. Taur. I. 545, 1284, = 2.

II. 97, 290, 307, 314, 331, 360, 367, 384, 469, 631, 703, 712, 783, 789, 811, 832, 914, 916, 945, 953, 973, 1027, 1161, 1170, 1192, 4411, = 26.

III. 768, 819, = 2.

Elektra: I. 790, = 1.

II. 35, 104, 241, 279, 311, 332, 372, 388, 410, 504, 633, 794, 803, 826, 834, 855, 943, 1137, 1183, 1209, = 20.

III. 506, = 1.

Helena: I. 148, 294, 493, 869, 949, 1211, = 6.

II. 53, 59, 126, 150, 265, 273, 392, 480, 593, 605, 746, 825, 858, 867, 894, 966, 976, 991, 1002, 1019, 1089, 1103, 1105, 1172, 1190, 1224, 1237, 1247, 1260, 1261, 1384, 1542, = 32.

III. 260, 291, 711, 871, 903, = 5.

Phoinissai: I. 1391, 1600, 1611, = 3.

II. 90, 101, 510, 524, 525, 537, 747, 858, 874, 880, 918, 923, 931, 933, 1003, 1013, 1098, 1138, 1234, 1394, 1441, 1601, = 22.

III. 403, 414, 432, 486, 511, 538, 840, 1117 = 8.

Bacchai: I. 18, 29, 175, 201, 261, 651, 662, 664, 697, 701, 719, 749, 808, 950, 974, 1067, 1081, 1204, 1302, = 19.

II. 11, 38, 49, 57, 195, 216, 221, 270, 276, 350, 362, 448, 465, 480, 494, 499, 502, 503, 515, 518, 680, 684, 725, 739, 742, 746, 754, 811, 830, 831, 940, 956, 961, 1064, 1079, 1088, 1095, 1098, 1103, 1110, 1119, 1301, 1305, 1320, 1334, 1356, = 46.

III. 300, 303, 1314, 1338, = 4.

Orestes: I. 4, 86, 244, 246, 250, 251, 294, 313, 472, 541, 546, 594, 597, 630, 665, 722, 723, 905, 1142, 1228, = 20.

II. 34, 37, 65, 70, 76, 80, 83, 97, 102, 107, 248, 249, 254, 255, 261, 282, 284, 288, 490, 495, 500, 515, 519, 547, 552, 557, 558, 643, 647, 658, 677, 695, 710, 889, 890, 894, 903, 915, 922, 1038, 1180, 1210, 1599, 1608, 1614, = 55.

III. 236, 634, 708, 1057, 1603, 1651, = 6.

Iph. Aul: I. 62, 402, 409, 500, 502, 620, 690, 691, 852, 927, 932, 976, 1156, 1189, 1195, 1220, 1222, 1460 = 18.

II. 55, 114, 314, 424, 430, 433, 450, 466, 491, 505, 615, 625, 631, 642, 645, 647, 673, 674, 678, 693, 697, 838, 955, 992, 1000, 1002, 1008, 1028, 1113, 1114, 1117, 1148, 1164, 1219, 1221, 1237, 1449, 1452, 1459, 1466, 1625, = 41.

III. 77, 112, 657, 1419, 1431, = 5.

A tribrachysok képzése Euripidesnél is tökéletesen úgy történik, mint Aeschylusnál és Sophoclesnél. Ezt az első láb tribrachysainál már bővebben fejtegettem. Kivételeknek tekinthetők az Ion 931. Iph. Taur. 832 és Bacchai 940. versei; ezek úgy képződtek, hogy az *első* két rövidet egy szó alkotja.

3. A harmadik láb feloldásai.

a) *A tribrachysok.*

Aeschylusnál 41 tribrachys fordúl elő. Ezeknek legnagyobb része két szóból készült, olyformán, hogy a két utolsó rövidet *egy* szó teszi, de előfordulnak háromszóképezte tribrachysok is. Utóbbiak csak azon feltétellel fordulhatnak elő, hogy a két utolsó szó grammatikailag szorosan összetartózik. Sophoclesnél 48, épen ilyen szabályok szerint alakult, tribrachyst találunk.

Euripides tribrachysait a következő versek tartalmazzák: (A csoportosítás itt is a már ismert módszer szerint történt.)

Kyklops: II. 158, 295, 349, 421, 453, 481, 549, = 7.
Alkestis: II. 10, 24, 137, 159, 246, 506, 785, 798, = 8.
Medea: I. 262, = 1.
II. 255, 293, 376, 479, 481, 580, 594, = 7.
Heraklidák: II. 265, 382, 679, = 3.
Hippolytos: II. 464, 476, 801, 963, 1081, = 5.
III. 420, = 1.
Andromache: II. 227, 320, 362, 370, 376, 448, 455, 549, 694, 743, 895, 1093, = 12.
Hekabe: I. 788, = 1.
II. 5, 252, 327, 340, 440, 669, 721, 765, 790, 993. 1111, 1201, 1202, 1220, = 14.
Hiketides: II. 19, 123, 143, 149, 484, 501, 556, 586, 653, 841, 880, 905, 1057, 1111, 1177, = 15.
Herakles: I. 549, = 1.
II. 6, 54, 103, 164, 288, 331, 339, 462, 479, 480, 506, 515, 545, 592, 717, 1087, 1118, 1303, 1384, = 19.
III. 338, 534, 535, 982, = 4.
Ion: II. 25, 80, 313, 341, 347, 374, 447, 633, 744, 750, 827, 830, 938, 950, 1046, 1141, 1271, 1273, 1291, 1379, 1402, 1431, 1517, 1526, 1566, = 25.

III. 259, 268, 978, 1276, 1389, 1432, 1440, = 7.

Trójai nők: II. 43, 248, 292, 469, 497, 498, 613, 650, 662, 690, 700, 773, 874, 947, 972, 1003, 1233, 1278, = 18.

III. 370, 1017, = 2.

Iph. Taur.: I. 832, = 1.

II. 20, 28, 33, 80, 268, 282, 316, 346, 376, 385, 496, 722, 727, 728, 779, 797, 905, 919, 920, 941, 942, 953, 967, 1040, 1045, 1050, 1085, 1200, 1316, 1326, = 30.

III. 296, 334, 556, 601, 615, 991, 1037, = 7.

Elektra: II. 14, 86, 294, 318, 373, 503, 651, 656, 683, 763, 769, 800, 826, 918, 1116, 1132, 1209, 1217, 1261, = 19.

III. 242, 391, = 2.

Helena: I. 1016, = 1.

II. 57, 66, 130, 256, 284, 399, 430, 473, 581, 584, 596, 720, 751, 773, 794, 831, 843, 852, 911, 931, 933, 951, 1041, 1057, 1060, 1062, 1070, 1081, 1089, 1202, 1210, 1222, 1239, 1241, 1254, 1266, 1378, 1391, 1401, 1416, 1524, 1589, = 42.

III. 717, 752, 952, 1199, 1371, 1534, = 6.

Iph. Aul.: I. 630, = 1.

II. 89, 456, 497, 501, 527, 660, 713, 968, 973, 981, 982, 997, 999, 1009, 1013, 1014, 1017, 1101, 1132, 1140, 1146, 1188, 1216, 1217, 1220, 1229, 1255, 1269, 1408, 1415, 1434, 1438, 1558, 1601, 1621, = 35.

III. 621, 641, 685, 931, 1572, = 5.

Bacchai: I. 54, = 1.

II. 10, 41, 44, 209, 249, 262, 276, 642, 648, 855, 929, 937, 964, 975, 1133, 1246, 1294, 1301, 1351, 1355, = 20.

III. 45, 333, 471, 826, 1115, = 5.

Orestes: I. 28, 1575, = 2.

II. 8, 41, 52, 89, 111, 135, 240, 281, 292, 315, 368, 372, 373, 407, 409, 422, 464, 472, 491, 492, 540, 547, 553, 578, 586, 589, 622, 623, 650, 702, 863, 878, 882, 936, 961, 1076, 1144, 1173, 1227, 1233, 1579, 1594, 1616, 1629, = 44.
III. 73, 82, 266, 288, 604, 668, 944, 1057, 1093, 1327, = 10.

Phoinissai: I. 1612, = 1.
II. 46, 102, 201, 366, 368, 380, 549, 555, 582, 740, 750, 755, 756, 763, 834, 918, 983, 1002, 1094, 1129, 1159, 1235, 1262, 1280, 1325, 1363, 1376, 1384, 1389, 1446, 1451, 1457, 1634, 1669, = 34.
III. 509, 553, 1312, = 3.

Mindezek a tribrachysok ugyanazon szabályok szerint képződnek, mint a két előbbi tragikuséi, kivéve az Ion 259. versét, ahol 3 szóból áll a tribrachys és a második és harmadik szó grammatikailag mégsem függ össze. De ez teljesen kivételes eset.

b) *A daktylusok.*

Aeschylus összesen 129 daktylust használ, amelyek majdnem kizárólag két szóból készültek, olyanformán, hogy a két rövidet egy szó teszi. De vannak háromszóképezte daktylusok is, ahol a két utolsó szónak grammatikailag szorosan össze kell tartóznia. Sophoclesnél 164 két szóból álló daktylust találunk és 26 drb. háromszóképeztét. A képzési mód ugyanaz.

Euripides daktylusai a következő versekben fordulnak elő: (A csoportosítás itt is az elsőlábú daktylusok csoportosítását követi.)

Medea: II. 2, 18, 21, 31, 51, 445, 502, 509, 547, 554, 557, 578, 607, 706, 746, 781, 872, 957, 1003, 1037, 1065, 1121, 1158, 1160, 1192, 1322, 1332, 1348,

1355, 1379, 1380, = 31.

Alkestis: II. 311, 552, 576, 611, 642, 671, 675, 684, 687, 691, 694, 754, 851, 940, 1055, 1072, = 16.
III. 802, 847, = 2.

Hippolytos: II. 43, 73, 267, 614, 778, 795, 864, 922, 938, 951, 1029, 1048, 1056, 1073, 1165, 1167, 1201, 1223, 1246, 1435, 1438, = 21.

Heraklidák: II. 11, 34, 54, 58, 146, 163, 211, 254, 327, 396, 399, 406, 419, 517, 655, 673, 689, 819, 832, 834, 932, Frag. 853 sz. 4. v. = 22.

Kyklops: II. 99, 147, 198, 290, 386, 390, 401, 405, 449, 592, 604, 625, 631, 641, 695, = 15.
III. 277, 434, 627, = 3.

Andromache: II. 17, 47, 84, 158, 170, 175, 189, 215, 253, 262, 264, 316, 324, 333, 334, 345, 348, 350, 352, 416, 428, 446, 453, 584, 613, 623, 625, 630, 649, 698, 718, 890, 923, 945, 982, 1002, 1005, 1058, 1096, 1142, 1143, 1157, 1247, 1248, = 44.
III. 345, 977, 1022, = 3.

Hiketides: II. 2, 15, 39, 102, 110, 117, 119, 121, 147, 160, 165, 170, 201, 203, 219, 235, 238, 267, 270, 312, 315, 342, 382, 406, 477, 481, 482, 485, 507, 508, 661, 665, 672, 678, 682, 687, 703, 715, 722, 748, 752, 762, 848, 856, 866, 898, 931, 1037, 1052, 1060, 1090, 1096, 1100, 1192, 1196, 1202, 1205, 1212, 1223, = 59.
III. 234, 390, 550, = 3.

Herakles: II. 3, 49, 56, 63, 64, 82, 95, 140, 145, 172, 180, 194, 198, 214, 301, 304, 307, 318, 321, 326, 327, 334, 344, 458, 464, 475, 489, 493, 523, 547, 548, 571, 581, 593, 598, 619, 620, 708, 830, 834, 837, 839, 842, 853, 854, 958, 968, 978, 986, 999, 1000, 1128, 1133, 1144, 1153, 1231, 1233, 1244, 1258, 1259, 1263, 1269,

1273, 1277, 1282, 1334, 1351, 1356, 1361, 1378, 1391, 1417, = 73.

III. 106, 351, 965, 967, 973, 1129, 1131, 1238 = 8.

Ion: II. 24, 27, 46, 64, 76, 245, 250, 254, 267, 274, 278, 304, 322, 334, 366, 412, 426, 443, 576, 591, 595, 598, 618, 623, 632, 653, 654, 669, 742, 743, 748, 756, 805, 813, 814, 828, 829, 846, 926, 940, 945, 959, 963, 970, 971, 979, 984, 985, 993, 995, 1000, 1004, 1011, 1012, 1024, 1028, 1030, 1119, 1133, 1143, 1152, 1201, 1320. 1322, 1331, 1334, 1337, 1339, 1342, 1347, 1348, 1384, 1399, 1403, 1423, 1434, 1481, 1459, 1553, 1578, 1592, 1603, = 82.

III. 613, 643, 839, 952, 960, 1007, 1182, 1186, = 8.

Trójai nők: II. 6, 26, 42, 44, 58, 60, 71, 88, 96, 251, 259, 273, 277, 351, 361, 375, 388, 389, 400, 401, 419, 433, 462, 466, 479, 495, 499, 507, 615, 628, 668, 688, 698, 722, 751, 769, 778, 866, 868, 875, 886, 888, 915, 916, 919, 937, 940, 953, 965, 990, 996, 1040, 1123, 1139, 1141, 1144, 1158, 1167, 1169, 1177, 1184, 1195, 1243, 1265, 1274, = 65.

III. 362, 424, 1168, 1232, = 4.

Elektra: II. 17, 20, 43, 52, 56, 61, 276, 301, 309, 343, 366, 389, 393, 409, 412, 487, 533, 545, 555, 563, 599, 600, 603, 614, 625, 667, 677, 684, 752, 760, 775, 794, 811, 817, 818, 833, 837, 852, 885, 887, 898, 908, 921, 926, 940, 947, 971, 978, 980, 1006, 1026, 1028, 1045, 1047, 1048, 1063, 1071, 1073, 1084, 1086, 1094, 1102, 1127, 1140, 1172, 1268, 1273, = 67.

III. 353, 526, 561, 1146, = 4.

Iph. Taur: II. 7, 12, 25, 29, 32, 34, 40, 69, 79, 84, 107, 241, 280, 298, 300, 307, 320, 355, 370, 371, 383, 386, 468, 481, 484, 493, 495, 508, 511, 527,

563, 566, 587, 595, 606, 663, 670, 680, 693, 734, 746, 776, 780, 796, 799, 822, 833, 903, 913, 914, 915, 918, 929, 935, 949, 969, 974, 976, 1003, 1020, 1021, 1027, 1030, 1042, 1043, 1054, 1061, 1065, 1088, 1159, 1162, 1165, 1179, 1181, 1183, 1328, 1346, 1352, 1358, 1359, 1365, 1387, 1392, 1394, 1399, 1444, 1455, 1458, = 88.

III. 533, 751, 803, 1006, 1023, 1069, 1310, 1416, = 8.

Helena: II. 2, 3, 26, 55, 72, 77, 100, 109, 110, 111, 114, 149, 255, 267, 268, 270, 283, 290, 304, 390, 394, 401, 412, 449. 456, 458, 467, 480, 549, 570, 589, 594, 612, 616, 713, 724, 753, 754, 755, 765, 774, 791, 792, 796, 798, 811, 828, 854, 870, 876, 946, 948, 955, 972, 978, 990, 1021, 1025, 1028, 1035, 1043, 1088, 1103, 1166, 1173, 1183, 1186, 1189, 1213, 1238, 1245, 1247, 1265, 1269, 1270, 1272, 1277, 1278, 1377, 1388, 1397, 1399, 1406, 1419, 1434, 1436, 1449, 1520, 1528, 1530, 1545, 1547, 1551, 1556, 1564, 1575, 1592, 1613, 1668, 1673. 1685, = 101.

III. 22, 52, 92, 157, 261, 293, 577, 590, 609, 826, 844, 958, 1102, 1236, 1578, = 15.

Phoinissai: II. 18, 32, 41, 63, 64, 65, 276, 277, 369, 381, 384, 388, 393, 394, 395, 398, 412, 413, 414, 425, 431, 449, 477, 488, 493, 498, 499, 505, 517, 522, 534, 538, 539, 543, 545, 554, 559, 562, 565, 569, 581, 584, 718, 734, 751, 779, 836, 846, 848, 854, 856, 857, 881, 941, 969, 977, 993, 996, 1069, 1074, 1110, 1116, 1120, 1122, 1125, 1166, 1220, 1253, 1254, 1310, 1321, 1326, 1369, 1370, 1381, 1385, 1393, 1399, 1400, 1415, 1419, 1459, 1470, 1593, 1601, 1608, 1610, 1616, 1625, 1633, 1640, 1644, 1645, 1650, 1659, 1671, 1699, 1702, = 98.

III. 30, 377, 390, 405, 408, 423, 452, 487, 544, 850, 889, 1215, 1623, 1655, 1684, = 15.

Orestes : I. 444, = 1.

II. 13, 14, 25, 27, 35, 40, 44, 48, 63, 83, 86, 99, 103, 133, 220, 226, 234, 245; 248, 258, 261, 270, 274, 302, 310, 313, 367, 378, 383, 385, 387, 393, 401, 414, 418, 426, 434, 439, 448, 473, 475, 478, 485, 493, 502, 510, 520, 523, 536, 551, 562, 567, 570, 582, 585, 587, 588, 590, 592, 595, 609, 611, 617, 624, 625, 629, 643, 654, 658, 675, 685, 694, 723, 724, 845, 861, 867, 884, 889, 892, 897, 906, 917, 921, 1027, 1031, 1046, 1141, 1160, 1170, 1176, 1182, 1186, 1208, 1228, 1238, 1242, 1332, 1578, 1583, 1585, 1587, 1603, 1609, 1622, 1623, 1624, 1645, 1659, = 109.

III. 20, 390, 394, 397, 486, 549, 568, 581, 597, 632, 640, 672, 1028, 1038, 1048, 1126, 1301, 1344, 1589, 1617, = 20.

Bacchai : I. 278, 1342, = 2.

II. 8, 31, 38, 183, 185, 188, 211, 236, 245, 258, 273, 274, 289, 298, 302, 310, 319, 320, 335, 338, 353, 365, 445, 448, 455, 456, 480, 487, 501, 510, 647, 668, 675, 692, 702, 705, 711, 719, 725, 733, 739, 742, 745, 747, 755, 759, 765, 767, 779, 782, 793, 805, 833, 841, 917, 918, 928, 938, 944, 951, 1067, 1070, 1071, 1093, 1102, 1106, 1132, 1142, 1145, 1222, 1234, 1266, 1279, 1319, 1326, 1330, 1331, 1335, 1345, 1347, 1356, 1357, 1366, = 83.

III. 192, 203, 206, 214, 272, 454, 492, 645, 807, 816, 844, 1240, 1268, 1272, 1280, 1322, = 16.

Iph. Aul. : I. 934, = 1.

II. 68, 81, 96, 100, 108, 410, 411, 439, 466, 495, 506, 508, 525, 622, 638, 650, 669, 672, 680.

682, 687, 688, 697, 716, 747, 804, 824, 832, 837, 846, 941, 950, 952, 964, 972, 978, 1011, 1116, 1142, 1166, 1168, 1171, 1172, 1179, 1180, 1184, 1193, 1194, 1196, 1204, 1226, 1230, 1253, 1404, 1417, 1422, 1430, 1437, 1448, 1449, 1450, 1588, = 62.

III. 472, 488, 624, 659, 815, 843, 989, 1016, 1103, 1144, 1237, 1440, = 12.

Az euripidesi daktylusok képzése épen úgy történik, mint az Aeschyluséi és Sophocleséi, kivéve Elektra 600. versét, amelyben a hosszút és az első rövidet *egy* szó alkotja.

4. A negyedik láb feloldásai.

A negyedik lábban, a jambus feloldásaiképen csak tribrachysok állhatnak. Aeschylus a tribrachysokat 38 ízben alkalmazza. A rendszerinti képzés két szóval történik, amikor is a két utolsó rövidet *egy* szó képezi. Sophoclesnél 43 alkalommal fordul elő ez a tribrachys, s legtöbbnyire két szóból áll, de azért már háromszavú tribrachysokkal is találkozunk.

Euripides tribrachysait a következő trimeterekből kaphatjuk meg: (Csoportosításuk az ismert módon.)

Kyklops: I. 433, = 1.
II. 96, 284, 305, 394, 395, 478, 694, = 7.

Alkestis: II. 50, 655, = 2.
III. 3, = 1.

Medea: I. 505, = 1.
II. 75, 224, 324, 508, 572, 597, 783, 796, 960, 1176, 1305, 1322, 1341, = 13.

Heraklidák: II. 70, 182, 317, 434, 676, 738, 787, 1034, = 8.

Hippolytos: II. 932, 1206, 1223, = 3.

Andromache: II. 253, 555, 651, 653, 1056, 1105, = 6.
III. 75, = 1.

Hekabe: I. 1240, = 1.

II. 39, 276, 571, 701, 782, 792, 848, 851, 852, 1050, 1145, 1162, 1215, = 13.
III. 345, = 1.

Hiketides: II. 108, 415, 529, 905, = 4.

Herakles: I. 460, = 1.
II. 202, 216, 220, 255, 264, 323, 489, 504, 543, 562, 567, 636, 927, 935, 1003, 1140, 1159, 1224, 1254, 1291, 1317, 1370, 1419, = 23.

Ion: I. 54, 607, = 2.
II. 22, 60, 81, 325, 353, 578, 596, 606, 609, 733, 800, 825, 831, 1143, 1163, 1179, 1558, 1587, 1594, = 19.
III. 1132, = 1.

Trójai nők: II. 12, 354, 365, 758, 924, 937, 1197, 1248, 1281, = 10.
III. 1128, = 1.

Elektra: II. 12, 52, 61, 247, 302, 361, 645, 686, 884, 912, 1249, = 11.
III. 335, 355, 571, 1123, = 4.

Iph. Taur. I. 566, 1371, = 2.
II. 20, 107, 255, 260, 275, 323, 338, 372, 390, 745, 750, 764, 788, 791, 818, 832, 918, 949, 977, 981, 988, 1321, 1392, 1452, = 24.
III. 1487, = 1.

Helena: I. 1404, = 1.
II. 9, 65, 138, 144, 161, 312, 388, 397, 408, 426, 459, 465, 468, 490, 491, 494, 613, 722, 822, 825, 849, 871, 885, 907, 913, 916, 928, 939, 965, 966, 974, 981, 1010, 1077, 1177, 1193, 1234, 1384, 1526, 1536, 1553, 1599, 1602, = 43.
III. 87, 923, = 2.

Phoinissai: I. 79, = 1.
II. 6, 26, 55, 67, 68, 91, 396, 435, 436, 453, 471, 477, 478, 486, 493, 503, 532, 553, 556, 567, 584, 730, 783, 869, 965, 1015, 1112, 1156, 1187, 1205, 1232, 1314, 1316, 1327, 1371, 1396, 1453, 1647, 1667, 1669, 1686, 1710, = 42.

Orestes: I. 60, 244, 487, 671, = 4.
II. 24, 42, 64, 74, 79, 211, 216, 222, 226, 231, 232, 235, 286, 303, 373, 374, 410, 429, 432, 451, 468, 476, 481, 493, 506, 508, 512, 527, 597, 613, 631, 673, 875, 888, 895, 896, 961, 1044, 1062, 1088, 1092, 1156, 1213, 1222, 1226, 1366, 1655, = 47.
III. 81, 305, 371, 463, 618, 720, 923, = 7.
Bacchai: I. 674, 731, 1064, 1147, 1275 = 5.
II. 12, 33, 37, 55, 59, 181, 202, 240, 296, 307, 320, 446, 447, 449, 463, 471, 475, 495, 498, 508, 691, 700, 709, 726, 735, 736, 757, 831, 930, 932, 934, 967, 1051, 1097, 1104, 1114, 1128, 1210, 1242, 1255, 1273, 1291, 1304, 1349, 1365, 1367, = 46.
III. 278, 809, 1137, = 3.
Iph. Aul. I. 1270, 1593, = 2.
II. 462, 465, 500, 520, 523, 626, 628, 641, 656, 659, 689, 724, 810, 811, 821, 947, 962, 1027, 1133, 1141, 1142, 1157, 1169, 1175, 1177, 1273, 1435, 1436, 1439, 1452, = 30.
III. 522, 663, 728, 1141, = 4.

A tribrachysok képzési módja Euripidesnél épen olyan, mint Aeschylusnál és Sophoclesnél, az Iph. Taur. 832. verse kivételével, amelyben a két *első* rövidet *egy* szó teszi.

5. Az ötödik láb feloldásai.

Az ötödik láb feloldásai igen ritkák. Mint feloldási forma, csakis a tribrachys fordul elő, ámbár a daktylus is meg volna engedve.

Aeschylusnál 9 tribachyst vehetünk észre; ezek nagyobbrészben *egy* szóból képződtek. A kétszavúak képződésükben az ismert szabályt követik. Háromszavúak nincsenek. Sophocles 9 ilyen feloldást használ; ezek egy, kettő, sőt három szóból is állanak.

Euripides tribrachysokat az ötödik lábban a következő versekben használ: (Csoportosításuk az ismert módon.)

Kyklops: II. 348, = 1.
Andromache: II. 444, = 1.
Trójai nők: II. 1170, = 1.

Alkestis:
Medea:
Heraklidák:
Hippolytos:
Hekabe:
Hiketides:
} Nincs tribrachys.

Herakles: II. 76, 182, 635, = 3.
Ion: II. 616, 1001, 1541, = 3.
Elektra: II. 616, = 1.
Iph. Taur.: II. 23, = 1.
Helena: II. 888, 991, 1036, 1054, 1066, 1546, = 6.
Phoinissai: II. 494, 509, 1078, 1710, = 4.
Orestes: II. 518, 1605, = 2
Bacchai: II. 272, 322, 484, 752, 1051, 1247, 1260, = 7.
Iph. Aul. II. 632, 1247, = 2.
III. 844, = 1.

Mind ezek a tribachysok kivétel nélkül a fenntemlített szabályok szerint készültek.

Egészen különálló eset az Iph. Aul. 1623. verse, amelyben az ötödik lábban egy daktylust találunk, amely daktylus két szóból áll. Ez a daktylus csakis abból magyarázható, hogy a költő ezen a drámáján nem végezte el az utolsó simítást.

Mint már a bevezetésben megemlítettem, a Kyklopsnak nem Odysseusmondotta verseit külön kell tárgyalnom. Ezt most a teljesség kedvéért itt végzem el.

A Kyklops trimeterei.

1. *Az első láb feloldásai.*

a) anapaestusok: I. 17, 35, 229, 230, 243, 249, 272, 276, 444, 535, 558, 587, 643, 671, = 14.
II. 183, = 1.
IV. 551, 569, 589, = 3.
b) daktylusok: I. 20, 192, 326, 537, 645, = 5.
II. 1, 182, 205, 270, 560, 676, = 6.
c) tribrachysok: I. 120, 126, 177, 203, 211, 232, 342, 559, = 8.
II. 210, 265, 677, = 3.

2. *A második láb feloldásai.*

a) anapaestusok: I. 546, 684, = 2.
II. 562, 647, = 2.
III. 272, 588, = 2.
b) tribrachysok: I. 13, 203, 318, 589, 686, = 5.
II. 1, 7. 104, 136, 163, 210, 221, 249, 269, 323, 329, 334, 344, 560, 671, 691; = 16.
III. 8, 215, 551, 585, = 4.

3. *A harmadik láb feloldásai.*

a) anapaestusok: III. 553, = 1.
b) daktylusok: I. 234, 625, = 2.
II. 6, 19, 84, 88, 156, 161, 164, 167, 175, 180, 211, 227, 230, 241, 275, 329, 331, 378, 473, 546, 557, 673, 700, = 23.
III. 319, 529, = 2.
c) tribrachysok: II. 26, 28, 124, 126, 184, 197, 203, 206, 210, 231, 577, 691, 693, = 13.

4. *A negyedik láb feloldásai.*

a) anapaestusok: I. 232, 566, 582, 440, = 4.
II. 325, = 1.
III. 343, = 1.

b) tribrachysok: I. 159, 190, = 2.
II. 212, 219, 221, 237, 239, 330, 428, 548, 553, 681, 684, = 11.

5. *Az ötödik láb feloldásai.*

a) anapaestusok: I. 274, 327, 637, 646, = 4.
b) tribrachysok: I. 242, 597, 677, = 3.
II. 173, 240, = 2.

Az elül álló feloldásokra vonatkozólag megjegyezhetjük azt, hogy sem használásukban, sem képződésükben nem különböznek semmiben sem a tragikus trimeterektől; kivéve az anapaestus használatában, amely mindenik lábban meg van engedve.

Még egy szempontból kell az euripidesi trimetereket megvizsgálni: t. i. az egy versben előforduló többszörös feloldásokat illetőleg.

Aeschylusnál csak 3 verset találunk olyant, amelyben két feloldás van. Sophocles négyszer kettős és kétszer hármas feloldást használ.

Euripidesnél többszörös feloldások a következő trimeterekben fordulnak elő.

Ezeknek a többszörös feloldásoknak csoportosítását úgy végeztem, hogy a II. csoportban a kétszeres;
a III. csoportban a háromszoros feloldásokat foglaltam össze:

Kyklops: II. 287, 307, 394, 410, 434, = 5.
Alkestis: II. 10, 159, 802, = 3.
Medea: II. 324, 1322, = 2.
Heraklidák: II. 70, = 1.
Hippolytos: II. 1029, 1223, = 2.
Andromache: II. 194, 253, 333, 613, 1157, = 5.
Hekabe: II. 320, 345, 882, = 3.
Hiketides: II. 507, 556, 905, = 3.
Herakles: II. 194, 304, 458, 460, 469, 493, 515, 523, 547, 549, 592, 716, 935, 968, 1129, 1133, 1361, = 17.

Ion: II. 46, 259, 310, 325, 356, 365, 800, 825, 983, 1182. 1334, 1339, 1389, = 3.
III. 1143, = 1.

Trójai nők: II. 6, 351, 419, 424, 462, 747, 769, 774, 779, 937, 996, 1144, 1168, 1170, 1186, 1197, 1274, = 17.

Elektra: II. 13, 52, 311, 506, 600, 797, 826, 980, 1028, 1183, 1209, = 11.

Iph. Taur.: II. 20, 79, 167, 307, 566, 776, 914, 918, 949, 953, 981, 1027, 1037. 1085, 1183, 1452, = 16.
III. 1392, = 1.

Helena: II. 65, 77, 87, 283, 390, 456, 480, 711, 720, 722, 825, 871, 958, 966, 991, 1016, 1043, 1089, 1103, 1234, 1236, 1247, 1384, 1536, = 24.

Phoinissai: II. 368, 390, 398, 414, 477, 486, 493, 509, 532, 538, 539, 545, 553, 569, 747, 751, 779, 918, 996, 1125, 1314, 1369, 1601, 1647, 1669, 1710, = 26.
III. 584, = 1.

Orestes: II. 25, 27, 37, 52, 83, 86, 99, 107, 135, 211, 220, 232, 234, 244, 249, 261, 288, 313, 315, 367, 368, 373, 383, 394, 396, 439, 472, 473, 492, 493, 502, 523, 558, 570, 647, 658, 723, 889, 890, 905, 906, 921, 922, 961, 1038, 1044, 1048, 1057, 1141, 1173, 1227, 1332, 1585, 1614, 1645, 1659, = 56.
III. 248, 310, 547, 597, 643, 1228, 1603, = 7.

Bacchai: II. 8, 33, 38, 41, 45, 57, 59, 201, 262, 272, 276, 278, 296, 310, 320, 447, 455, 480, 492, 494, 502, 692, 700, 719, 725, 731, 739, 742, 745, 749, 755, 807, 809, 831, 950, 951, 967, 1051, 1064, 1067, 1110, 1128, 1247, 1301, 1345, 1356, = 46.

Iph. Aul.: II. 410, 500, 508, 527, 620, 641, 659, 660, 697, 931, 941, 982, 1132, 1142, 1156, 1188, 1216, 1220, 1237, 1270, 1408, 1440, 1449, 1452, 1623, 1625, = 26.

III. 466, = 1.

Ami a többszörös feloldások szerkezetét illeti, ez a legnagyobb változatosságot mutatja. S hasztalanul is keresnénk valami módszert, melynek révén bizonyos rendet állapíthatnánk meg. Csak annyit tudtam kideríteni, hogy a két tribrachysból, két daktylusból és az anapaestus daktylusból álló szerkezetek a legelterjedtebbek.

Így a feloldásokkal végezvén rátérek dolgozatom első részének utolsó pontjára: a tiszta jambusi trimeterekre. Ezekre vonatkozólag itt teljesen Rumpel adataira támaszkodom, (Philologus 471. l. a XXV. k.-ben) kinek munkáit egyedül ez alkalommal használhattam fel. Ugyanis itt az ő módszere is nyújt alkalmas adatokat a metrikai fejlődés feltűntetésére nézve. De azért Rumpel itt sem iparkodott ezt a fejlődést kimutatni.

Euripides darabjaiban — Nauck editiója szerint — a következő versek jambusi trimeterek:

Andromache: 4, 7, 42, 74, 80, 93, 96, 190, 216, 239, 241, 242, 245, 251, 291, 299, 307, 335, 347, 364, 397, 422, 440, 456, 479, 486, 562, 563, 567, 593, 615, 618, 722, 748, 754, 808, 881, 909, 934, 969, 998, 1003, 1057, 1077, 1087, 1094, 1102, 1136, 1137, 1163, 1208, 1218, 1221, 1237, = 54.

Hippolytos: 44, 100, 116, 280, 294, 307, 311, 313, 319, 354, 357, 359, 367, 370, 389, 391, 397, 415, 428, 450, 455, 478, 661, 675, 678, 704, 715, 728, 776, 781, 782, 784, 790, 802, 810, 815, 856, 876, 905, 948, 967, 1002, 1034, 1067, 1090, 1178, 1265, 1305, 1307, 1321, 1400, 1408, 1409, 1416, 1421, 1428, = 56.

Heraklidák: 1, 62, 67, 71, 88, 131, 160, 170, 194, 229, 257, 273, 285, 301, 302, 329, 390, 397, 410, 442, 467, 503, 560, 562, 565, 580, 586, 589, 681, 685, 686, 724, 785, 811, 841, 833, 866, 868,

874, 889, 945, 948, 951, 986, 999, 1012, 1020, 1030, = 48.

Herakles: 12, 23, 36, 40, 55, 67, 94, 139, 152, 200, 204, 234, 310, 319, 459, 465, 483, 494, 512, 521, 525, 530, 533, 554, 559, 569, 582, 583, 587, 591, 594, 618, 630, 718, 849, 880, 914, 953, 981, 990, 992, 1093, 1115, 1125, 1135, 1139, 1226, 1247, 1249, 1279, 1300, 1330, 1379, 1415, = 54.

Orestes: 26, 62, 67, 238, 259, 264, 275, 427, 478, 530, 565, 689, 691, 692, 697, 860, 866, 925, 940, 945, 946, 952, 960, 971, 989, 997, 1019, 1039, 1111, 1124, 1139, 1151, 1152, 1172, 1174, 1175, 1179, 1217, 1271, 1296, 1312, 1324, 1333, 1409, 1413, 1452, 1474, 1475, 1477, 1489, 1493, 1504, 1560, 1573, 1632, 1633, 1646, 1653, 1663, 1675, = 60.

Elektra: 38, 216, 218, 220, 305, 310, 312, 319, 354, 368, 370, 406, 413, 427, 431, 522, 523, 540, 542, 556, 558, 568, 597, 598, 624, 640, 643, 679, 751, 810, 858, 881, 914, 931, 953, 965, 1017, 1066, 1072, 1087, 1201, 1206, 1214, 1219, 1250, 1275, = 46.

Iph. Taur: 35, 48, 67, 71, 89, 102, 113, 256, 267, 269, 356, 380, 387, 471, 502, 541, 575, 591, 608, 616, 623, 639, 671, 686, 691, 730, 753, 808, 843, 850, 927, 948, 992, 996, 1018, 1202, 1313, 1325, 1337, 1339, 1360, 1370, 1384, 1402, 1421, 1424, 1432, 1446, 1460, 1485, = 50.

Iph. Aul.: 61, 75, 313, 449, 492, 610, 614, 629, 636, 649, 679, 702, 704, 708, 744, 826, 829, 835, 849, 920, 923, 926, 933, 958, 970, 987, 993, 1010, 1223, 1239, 1404, 1452, 1484, 1516, 1543, 1551, 1552, 1556, 1566, 1569, 1574, 1585, 1607, = 43.

Helena: 36, 119, 158, 282, 301, 478, 482, 489, 513, 607, 626, 641, 646, 652, 656, 663, 699, 716, 734, 781, 830, 845, 851, 861, 872, 930, 937, 995, 1018, 1037, 1044, 1052, 1076, 1167, 1184, 1185, 1188,

1194, 1225, 1229, 1249, 1285, 1288, 1395, 1398, 1400, 1405, 1541, 1579, 1590, 1616, 1617, = 52.

Bacchai: 36, 170, 179, 233, 248, 288, 339, 349, 470, 505, 511, 656, 658, 756, 764, 781, 815, 820, 858, 912, 949, 1059, 1065, 1121, 1125, 1127, 1150, 1216, 1238, 1281, 1282, 1310, 1312, 1337, 1353, = 35.

Hiketides: 71, 79, 94, 128, 178, 190, 239, 314, 321, 325, 330, 334, 343, 395, 405, 408, 411, 419, 424, 433, 434, 483, 532, 662, 667, 690, 718, 750, 783, 870, 1032, 1040, 1093, 1101, 1105, 1125, 1134, = 37.

Ion: 2, 3, 13, 18, 40, 51, 57, 253, 264, 271, 275, 380, 396, 579, 622, 648, 731, 757, 816, 924, 951, 987, 1014, 1035, 1041, 1110, 1139, 1174, 1203, 1279, 1350, 1355, 1398, 1406, 1413, 1485, 1520, 1539, 1555, = 39.

Kyklops: 5, 90, 105, 125, 142, 169, 213, 246, 257, 285, 417, 419, 521, 526, 533, 595, 596, 602, 683, 706, = 20.

Hekabe: 14, 233, 249, 293, 356, 406, 431, 491, 542, 545, 550, 596, 597, 689, 750, 808, 874, 982, 1001, 1121, 1122, 1158, 1168, 1180, 1181, 1227, = 26.

Phoinissai: 148, 159, 168, 172, 263, 275, 305, 327, 364, 382, 482, 707, 709, 736, 837, 842, 871, 906, 963, 1093, 1132, 1161, 1184, 1193, 1257, 1333, 1383, 1402, 1411, 1428, 1431, 1433, 1449, 1477, 1478, 1627, 1638, = 37.

Medea: 8, 11, 15, 26, 33, 50, 53, 63, 78, 231, 240, 250, 269, 303, 306, 309, 310, 318, 327, 407, 408, 521, 534, 558, 573, 585, 596, 611, 675, 678, 681, 689, 698, 708, 720, 739, 743, 753, 755, 766, 771, 794, 812, 818, 892, 902, 928, 929, 955, 970, 974, 1074, 1125, 1166, 1170, 1173, 1175, 1180, 1203, 1213, 1244, 1285, 1314, 1326, 1329, 1330, 1337, 1357, 1367, 1372, 1383, = 71.

Trójai nők: 40, 49, 93, 261, 295, 304, 378, 387, 391, 411, 482, 484, 489, 502, 621, 630, 648, 675, 680, 681, 682, 687, 707, 730, 776, 865, 882, 883,

887, 891, 902, 911, 920, 935, 943, 968, 1058, 1132, 1145, 1162, 1176, 1185, 1221, 1234, 1247, = 45.

Alkestis: 22, 147, 157, 160, 198, 204, 340, 348, 420, 496, 554, 610, 660, 689, 699, 714, 715, 723, 735, 753, 780, 782, 791, 793, 803, 805, 809, 822, 830, 849, 946, 954, 958, 959, 961, 1008, 1013, 1024, 1038, 1070, 1082, 1086, 1104, 1127, 1135, 1145, = 46.

Euripides a dialogusban még a trochaicus tetrametert is használja, azért ezeket is egész röviden itt közlöm:

Helena: 1621—1641, = 21.
Orestes: 729—806, 1506—1536, 1549—1553, = 113.
Herakles: 855—873, = 19.
Ion: 517—565, 1250—1260, 1606—1622, = 77.
Trójai nők: 444—461, = 18
Iph. Taur: 1203—1233, = 31.
Phoinissai: 588—637, 1335—1339, 1758—1763, = 61.
Bacchai: 604—641, = 38.
Iph. Aul.: 517—401, 855—916, 1338—1401, = 311.

Kyklops:
Alkestis:
Medea:
Hekabe:
Heraklidák:
Hippolytos:
Andromache:
Hiketides:
Elektra:

nincs trochaicus tetrameter.

Most már miután csoportosítottam és bizonyos szempontok szerint elosztottam az euripidesi trimetereket, dolgozatom második részéhez fogok, amelyben az eddig nyert eredmények alapján az esetleg meglevő metrikai fejlődést akarom feltüntetni s ennek a drámai chronologia megállapítására való használhatóságát meghatározni.

II. Az euripidesi trimeterek metrikai fejlődése.

Bevezetésképen hasznosnak látom egynéhány szót szólani arról, hogy milyen fejlődést kell keresnünk, valamint arról is, hogy ez a fejlődés miképen határozható meg.

Jelen dolgozatom bevezető soraiban utaltam arra, hogy az iambographusoktól kezdve a jambusi trimeter eredetileg oly szigorú metruma mindig több feloldást enged meg s így mindegyre lazul, míg végre a régibb attikai komédia trimetere a feloldások alkalmazásában úgyszólván semmiféle korlátot nem ismer. Épen Euripides adja az átmenetet ezen két véglet között. Nála tehát lehet szólani a metrumnak olyanféle változásáról, amely a trimeterek lazulására irányul s ennélfogva annál fiatalabbnak kell valamely drámát tekintenünk, minél szabadabb a trimeterek kezelése s annál régibbnek, minél szabályosabb a metrum. Most már csak az a kérdés, hogy vajjon a metrum ezen változása fokozatos és általános szabályossággal történik-e, vagy pedig nem. Mert csak ebben az első esetben beszélhetünk metrikai fejlődésről és csak ebben az esetben használható ezen fejlődés az euripidesi drámák chronologiájának eldöntésére.

A módszer, amely ezen kérdés megoldására vezet, a következő:

Először is össze kell hasonlítani Aeschylus és Sophocles trimeteri technikáját és tisztázni, hogy mennyiben mutat az utóbbi az előbbinél nagyobb metrikai szabadságot. Az ilyformán nyert eredmény adja a fejlődés kezdetét, amelyet azután Euripides már ismert keletű darabjaiban kell keresni. S hogyha kimutatható, hogy a drámák metrikai viszonyai chronologiai viszonyainak megfelelnek, ebben az esetben lehet általános, fokozatos metrikai fejlődésről beszélni s ennek a fejlődésnek alapján a drámák chronologiáját meghatározni.

Euripides scholionok és hypothesisek által ismert keletű darabjai a következők: Alkestis *438*-ban; Medea *431*-ben; Hippolytos *428*-ban; Trójai nők *415*-ben; Helena *412*-ben; Orestes *408*-ban; Bacchai és Iphigenia Aulisban *407* után.

Mint első és legfontosabb pontot, a feloldásokat tárgyalom, vagy jobban mondva a feloldott verseket és vizsgálom, hogy a fel nem oldott versekkel milyen viszonyban állanak. Ezt a következő sztatisztikai táblázat tünteti fel, amelyben az egyes darabokat a feloldásokadta sorrendben jegyeztem fel. Az egyenlő arányt mutató drámákat *egy* szám alatt foglaltam össze, mivel mindezek a metrikai fejlődésnek ugyanazon fokán állanak.

I. A feloldott versek.

		A trimeterek összege	A feloldott trimeterek száma	Arányuk
a)	Sophocles --- --- ---	7658	453	1 : 17
b)	Aeschylus --- --- ---	4308	279	1 : 15
1.	Hippolytos --- ---	978	39	1 : 25
2.	Alkestis --- --- ---	806	46	1 : 17
3.	Heraklidák--- --- ---	791	52	1 : 15
	Medea --- --- --- ---	1045	69	1 : 15
4.	Andromache --- ---	842	97	1 : 8
5.	Hiketides --- --- ---	931	122	1 : 7
	Hekabe --- --- ---	825	113	1 : 7
6.	Elektra --- --- --- ---	943	152	1 : 6
7.	Trójai nők --- --- ---	788	145	1 : 5
8.	Kyklops --- --- ---	237	56	1 : 4
	Herakles --- --- ---	966	201	1 : 4
	Ion --- --- --- --- ---	1074	252	1 : 4
	Iph. Taur. --- --- ---	1009	237	1 : 4
	Helena--- --- --- ---	1258	316	1 : 4
	Phoinissai --- --- ---	1224	275	1 : 4
9.	Bacchai --- --- ---	991	286	1 : 3
	Orestes--- --- --- ---	1157	391	1 : 3
10.	Iph. Aul. --- --- ---	763	274	1 : 2

vagy szóval: Sophoclesnél 17 rendes trimeterre egy feloldott trimeter jön stb.

Ezen táblázatnak mindjárt az első két sora óvatosságra int. Mert ezen sztatisztika szerint Aeschylus fiatalabb volna Sophoclesnél, ami természetesen képtelenség. Ép úgy lehetetlen, hogy Hippolytos az Alkestis előtt iratott volna meg, mivel mindkettőnek egész pontos keltét bírjuk, amely szerint Alkestis (438) Hippolytos (428) előtt tíz évvel került a színpadra. Ámbár itt azt lehet felhozni, hogy Alkestis satyrjáték pótlékául szolgált (l. Alkestis hypothesise: πρῶτος ἦν Σοφοκλῆς, δεύτερος Εὐριπίδης Κρήσσαις, Ἀλκμαίωνι τῷ διὰ Ψωφῖδος, Τηλέφῳ, Ἀλκήστιδι) és azért mutat oly sok feloldott verset. Ami mindenesetre helyes. S dolgozatom folyamán ki fog derülni az, hogy az Alkestis metrum tekintetében egész külön helyet foglal el.

De ettől a két darabtól teljesen eltekintve, nem egyezik meg a chronologiával két más darabnak metrikai viszonya sem: a Hippolytosé és a Medeáé. Mert a táblázat szerint Hippolytos jóval korábban iratott volna meg, mint Medea, holott épen megfordítva áll a dolog, t. i. Medea 431-ben és Hippolytos 428-ban.

Ezen chronologiai képtelenségek mellett találunk azonban oly drámákat is, hol a metrikai viszony a chronologiai viszonnyal kétségtelenül megegyezik, mint pl. Trójai nők (415) — Helena (412) — Orestes (408) — Iph. Aul. (407) és így ezeknél valamelyes fokozatos fejlődést lehet konstatálni.

Összefoglalóan tehát azt mondhatjuk:

A feloldott versekre nézve határozottan mutatkozik bizonyos fejlődés, amely a feloldások szaporítására irányul. Ezen szaporítás azonban nem történik teljesen egyenlően, arányos növekedéssel és némi általánosságban, úgy hogy ezen fejlődés magában véve még nem elegendő az euripidesi tragédiák chronologiájának meghatározására.

Dolgozatom első részében felhívtam a figyelmet arra, hogy Aeschylus és Sophocles csak kényszerítve használják az anapaestust, mivel hogy az anapaestus magában véve a jambusi metrumba nem igen illeszkedik be. Azért minden-

esetre az anapaestus sűrűbb használata nagyobb szabadságra és korábbi keletkezésre vall.

A következő táblázatban fel van tüntetve az anapaestusok viszonya a többi feloldásokhoz (tehát nem a feloldott versekhez).

II. Az anapaestusok.

		A feloldások száma	Az anapaestusok száma	Arányuk
a)	Aeschylus	283	30	1: 9
b)	Sophocles	361	44	1: 8
1.	Medea	67	3	1: 22
2.	Hippolytos	41	2	1: 20
3.	Phoinissai	305	23	1: 13
4.	Bacchai	346	28	1: 12
5.	Hekabe	112	10	1: 11
	Andromache	104	9	1: 11
	Ion	305	26	1: 11
	Iph. Aul.	300	27	1: 11
6.	Trójai nők	169	17	1: 10
7.	Herakles	212	22	1: 9
	Iph. Taur.	254	27	1: 9
	Orestes	459	52	1: 9
8.	Helena	235	28	1: 8
	Elektra	170	20	1: 8
9.	Alkestis	50	8	1: 6
	Heraklidák	53	8	1: 6
	Hiketides	126	19	1: 6
10.	Kyklops	61	13	1: 4

vagy szóval: Aeschylusnál minden kilencedik feloldás anapaestus stb.

Már az első tekintetre kivehető, hogy itt nem beszélhetünk az anapaestus valamelyes általános fejlődéséről. Vannak kétségkivül oly darabok, melyekben világos fejlődés

vehető észre, mint pl. Medea—Hippolytos—Trójai nők—Helena; de emellett olyan elfogadhatatlanságok is fordulnak elő, mint pl. Bacchai—Trójai nők.

Felhívom a figyelmet az Alkestisre, amely metrikájánál fogva oly helyet foglal el a többi drámák közt, melyet semmiképen sem lehet magunkévá tennünk.

Tehát azt az eredményt nyertük, hogy az anapaestusok használata Euripidesnél mutat ugyan némi fejlődést, de ez nem általános s így magában nem döntő a chronologia kérdésében.

Aeschylus és Sophocles az anapaestus használatában különböznek egymástól, (l. II. tábl.) de még feltűnőbb különbség van köztük az anapaestus képzését illetőleg.

Sophoclesnél az anapaestusok szabadabb kezelése két irányban nyílvánul: egyfelől, hogy a szándékos anapaestusokat sűrűbben alkalmazza, ámbár a költő ezeket könnyen elkerűlhette volna, s másfelől, hogy nála még kétszavú anapaestusok is fordulnak elő, ami Aeschylusnál sohsem történik meg. Ez nyilvánvalóan igen nagy szabadságnak a jele, mert az ilyen anapaestusok használatától Sophocles még könnyebben tartózkodhatott volna, mint a szándékosaktól.

Az anapaestusok szabadabb kezelésének ezen két irányát a három tragikusnál a következő két táblázat tünteti fel:

III. Az anapaestusok képződése.

(Kétszavuak.)

		Az anapaestusok száma	A kétszavú anapaestusok	Arányuk
a)	Aeschylus --- --- ---	30	—	—
b)	Sophocles --- --- ---	44	1	1 : 44
	Medea --- --- --- ---	3	—	—
	Hippolytos --- ---	2	—	—
	Hecaklidák--- --- ---	8	—	—
	Hiketides --- --- ---	19	—	—
	Andromache --- ---	9	—	—
	Iph. Taur. --- --- ---	27	—	—
	Trójai nők--- --- ---	17	—	—
	Hekabe --- --- ---	10	—	—
1.	Ion --- --- --- --- ---	26	1	1: 26
1.	Orestes --- --- ---	52	2	1: 26
2.	Herakles --- --- ---	22	1	1: 22
3.	Elektra --- --- --- ---	20	1	1: 20
4.	Helena --- --- --- ---	28	2	1: 14
5.	Iph. Aul. --- --- ---	27	2	1: 13
6.	Phoinissai --- --- ---	23	2	1: 11
7.	Bacchai --- --- ---	28	3	1: 9
8.	Alkestis --- --- ---	8	1	1: 8
9.	Kyklops --- --- ---	13	2	1: 7

vagy szóval: Sophoclesnél 44 anapaestust találunk, amelyek közt 44 anapaestusra esik egy kétszavú anapaestus stb.

IV. Az anapaestusok képződése.

(Szándékosak.)

		Az anapaestusok száma	A szándékos anapaestusok száma	Arányuk
a)	Aeschylus --- --- ---	30	2	1: 15
a)	Sophocles --- --- ---	44	3	1: 15
	Medea --- --- --- ---	3	—	—
	Hippolytos--- --- ---	2	—	—
	Heraklidák--- --- ---	8	—	—
	Kyklops --- --- ---	13	—	—
1.	Ion --- --- --- --- ---	26	2	1: 13
2.	Herakles --- --- ---	22	2	1: 11
3.	Hiketides --- --- ---	19	2	1: 9
	Andromache --- ---	9	1	1: 9
	Iph. Taur. --- --- ---	27	3	1: 9
4.	Trójai nők--- --- ---	17	2	1: 8
5.	Helena --- --- --- ---	28	5	1: 5
	Phoinissai --- --- ---	23	4	1: 5
	Hekabe --- --- ---	10	2	1: 5
	Bacchai --- --- ---	28	5	1: 5
6.	Elektra --- --- --- ---	20	5	1: 4
	Alkestis --- --- ---	8	2	1: 4
	Iph. Aul. --- --- ---	27	7	1: 4
7.	Orestes --- --- --	52	14	1: 3

vagy szóval: Aeschylusnál 30 anapaestust találunk, amelyek közt 15-re esik egy szándékos anapaestus stb.

Kétségtelenül ez a két táblázat is tüntet fel valamelyes fejlődést, de ez nem általános, mert a III. táblázatban a chronologia megegyező: Medea — Trójai nők — Bacchai — Iph. Aul. darabok mellett találunk oly elfogadhatatlan sorrendet is, mint: Bacchai — Orestes.

A IV. táblázat a helyes: Orestes — Iph. Aul. mellett hibásan mutatja az Orestes — Helena sorrendet.

Tehát itt is megjegyezhetjük azt, hogy e két táblázat külön-külön nem tisztázza a chronologia kérdését.

Kiemelendőnek tartom az Alkestisnek mind a két táblázatban levő elfogadhatatlan helyét.

Nem vettem tekintetbe az Iph. Aul. azon anapaestusait, melyek nem az első lábban állanak, mivel ezek csak ebben a darabban fordulnak elő és így, a fejlődést illetőleg, nem használhatók fel.

Az első láb daktylusai és tribrachysai a képződés tekintetében egész sajátságos helyet foglalnak el a többi lábak daktylusaival és tribrachysaival szemben:

A tribrachysok leginkább *egy* szóból képződnek, míg a többi lábak tribrachysainál a kétszavú képzés a rendes. Sophocles és Aeschylus kizárólagosan az egyszavú képzést használják ezen elsőlábú tribrachysoknál, úgy hogy a kétszavú képzés, amely Euripidesnél előfordul, bizonyos szabadságnak a jele.

Az első láb daktylusainál pedig, amelyek Aeschylusnál mindig *két* szóból állanak, Sophocles és Euripides a háromszavú képzést is használják, amit metrikai szabadságnak kell tekintenünk.

Az ebben a két tekintetben meglevő esetleges fejlődést a következő két táblázat tünteti fel:

V. Az első láb daktylusainak képződése.

		A daktylusok száma	A háromszavú daktylusok száma	Arányuk
	Aeschylus --- --- ---	3	—	—
	Sophocles --- --- ---	17	—	—
	Medea --- --- --- ---	—	—	—
	Hippolytos --- ---	—	—	—
	Heraklidák --- ---	—	—	—
	Hiketides --- --- ---	3	—	—
	Andromache --- ---	2	—	—
	Iph. Taur. --- -- ---	23	—	—
	Trójai nők --- --- ---	15	—	—
	Hekabe --- --- ---	5	—	—
	Herakles --- --- ---	14	—	—
	Elektra --- --- --- ---	11	—	—
	Alkestis --- --- ---	1	—	—
	Kyklops --- --- ---	3	—	—
1.	Phoinissai --- --- ---	31	1	1 : 31
2.	Helena --- --- --- ---	23	1	1 : 23
3.	Orestes --- --- ---	55	3	1 : 16
4.	Ion --- --- --- --- ---	23	4	1 : 6
5.	Bacchai --- --- ---	36	7	1 : 5
5.	Iph. Aul. --- --- ---	42	8	1 : 5

vagy szóval: a Phoinissaiban találunk 31 elsőlábú daktylust, amelyek közt 31-re egy háromszavú daktylus esik stb.

VI. Az első láb tribrachysainak képződése.

		A tribrachysok száma	A kétszavú tribrachysok száma	Arányuk	A háromszavú tribrachysok
a)	Aeschylus	21	—	—	—
b)	Sophocles	60	5	1 : 12	1
	Alkestis ---	6	—	—	—
	Medea ---	5	—	—	—
	Heraklidák	3	—	—	—
	Hippolytos	6	—	—	—
	Andromache	5	—	—	—
	Trójai nők	13	—	—	—
	Hiketides	7	—	—	1
1.	Herakles ---	12	1	1 : 12	1
2.	Phoinissai	20	2	1 : 10	1
3.	Orestes ---	25	3	1 : 8	—
4.	Hekabe ---	6	1	1 : 6	—
	Helena ---	24	4	1 : 6	—
	Bacchai ---	25	4	1 : 6	—
	Iph. Aul. ---	12	2	1 : 6	—
5.	Kyklops ---	4	1	1 : 4	—
	Iph. Taur.	12	3	1 : 4	—
6.	Elektra ---	10	3	1 : 3	—
	Ion --- ---	18	5	1 : 3	—

vagy szóval: Sophoclesnél 60 tribrachyst találunk, amelyek közt 12-re egy kétszavú tribrachys esik stb.

Mind a két táblázat már külsőleg jelzi, hogy itt *általános* fejlődésről nem lehet szó, mivel egyáltalában csak a későbbi darabok mutatják az itt tárgyalt tüneményeket. De a mutatkozó fejlődés ezeknél részben felhasználható a chronologia meghatározására, mert az V. táblázat egész helyesen adja: a Helena—Orestes—Bacchai—Iph. Aul. sorrendet. A VI. táblázatban szintén helyes az: Orestes—Bacchai sorrendje, helytelen emellett az: Orestes—Helena sorrendje.

Ezenkivül mind a két táblázat a tragédiákat két nagy csoportra osztja: egy régebbire, amelyben háromszavú daktylusok és kétszavú tribrachysok egyáltalában nem fordulnak elő és egy fiatalabbra, amelyben ezek is használatosak.

Nem vettem tekintetbe a VI. táblázatban előforduló háromszavú tribrachysokat, mert ezek csak kivételesen voltak megengedve, amint ez az összeállításból világosan kitűnik.

Ennek a fejezetnek tehát az az eredménye, hogy általános fejlődésről nem lehet szó, részleges fejlődés azonban mutatkozik és ez alkalmazható a chronologia kérdésére, de egymagában nem döntő.

Munkámnak első részében azt mutattam ki, hogy a nem első lábként álló tribrachysok és daktylusok rendes képződése 2 szó által történik. De találunk 3 szó által képzetteket is. A lábaknak ilyen képződése pedig nyilván nagyobb szabadságra és így későbbi keletkezésre vall.

A következő két táblázatban az ily szempontból összeállított összes daktylusokat és tribrachysokat (az első láb kivételével) fogom szemléltetni.

VII. A daktylusos feloldások képződése.

		A daktylusok száma	A háromszavú daktylusok száma	Arányuk
a)	Aeschylus --- --- ---	129	3	1 : 43
b)	Sophocles --- --- ---	190	26	1 : 6
1.	Hiketides --- --- ---	35	—	—
2.	Medea --- --- --- ---	28	1	1 : 28
3.	Kyklops --- --- ---	23	1	1 : 23
4.	Heraklidák --- ---	20	1	1 : 20
5.	Alkestis --- --- ---	17	1	1 : 17
6.	Bacchai --- --- ---	156	12	1 : 13
7.	Hippolytos --- ---	12	1	1 : 12

		A daktylusok száma	A háromszavú daktylusok száma	Arányuk
8.	Phoinissai	128	11	1 : 11
	Andromache	40	3	1 : 11
	Trójai nők	55	5	1 : 11
	Helena	144	13	1 : 11
9.	Hekabe	46	5	1 : 9
	Iph. Taur.	96	10	1 : 9
	Iph. Aul.	143	15	1 : 9
10.	Elektra	59	7	1 : 8
	Orestes	197	23	1 : 8
11.	Herakles	82	11	1 : 7
12.	Ion	95	15	1 : 6

vagy szóval: Aeschylusnál találunk 129 daktylust, amelyek közt 43-ra esik egy háromszavú daktylus stb.

Ezen sztatisztika felhasználható részben a chronologia eldöntésére, mert azt jelzi, hogy a metrikai viszonyok nagyjában összeesnek az általunk ismert chronologiával: pl. Medea—Hippolytos—Trójai nők—Orestes. De amellett találunk oly lehetetlen sorrendet is, mint pl. Bacchai—Hippolytos. Megjegyzem az Alkestis elfogadhatatlan helyét.

Tehát itt sem beszélhetünk *általános* fejlődésről és így ezen táblázat is csak részben dönthet a chronologia fölött.

VIII. A tribrachysos feloldások képződése.

		A tribrachysok száma	A háromszavú tribrachysok	Arányuk
a)	Aeschylus	96	3	1 : 32
b)	Sophocles	142	15	1 : 9
	Medea	31	—	—
	Heraklidák	22	—	—
	Hippolytos	21	—	—
1.	Hiketides	62	3	1 : 20
2.	Elektra	71	4	1 : 18
3.	Trójai nők	69	4	1 : 17
4.	Hekabe	45	3	1 : 15
5.	Andromache	48	4	1 : 12
	Iph. Taur.	96	8	1 : 12
6.	Ion	90	8	1 : 11
7.	Herkules	81	8	1 : 10
8.	Alkestis	18	2	1 : 9
9.	Phoinissai	113	15	1 : 7
	Helena	116	15	1 : 7
10.	Kyklops	18	3	1 : 6
	Orestes	130	20	1 : 6
	Bacchai	101	16	1 : 6
	Iph. Aul.	76	12	1 : 6

vagy szóval: Aeschylusnál találunk 96 tribrachyst és ezek közt 32-re egy háromszavú tribrachys esik stb.

Ami a fejlődésnek a chronologiára való alkalmazására vonatkozik, azt mondhatjuk, hogy úgyszólván tökéletes. Mert így találjuk: Medea—Trójai nők—Helena—Orestes—Bacchai—Iph. Aul.

Ami az Alkestist illeti, az már az első táblázatnál tett megjegyzésem szerint nem vehető tekintetbe.

Tehát azt mondhatjuk, hogy ezen táblázat nagyon jól alkalmazható a chronologia meghatározására, de egyedül nem dönthet, mivel nem egészen általános és nem határozza meg, hogy vajjon Hippolytos vagy Medea az első.

A dolgozatom első felében közölt adatokból kitünik, hogy a legtöbb feloldást a 3. és utánna az 1. láb mutatja. Ritkábban fordulnak elő a feloldások a 2. és 5. lábban. Ezt a tényt akárhogy is magyarázzák — a vélemények e tekintetben nagyon eltérők — abban mindenesetre megegyeznek, hogy az 5. láb feloldása a régibb tragédiában nagyon ritka és majdnem csak kényszerűségből van alkalmazva. Erre utal pl. az a körülmény is, hogy Aeschylusnál az 5. láb feloldásait majdnem kizárólag *egy* szó képezi, amely épen nem engedett meg más prosodiai mértéket. Azért az ötödik láb feloldását már bizonyos szabadságnak kell tekintenünk; ennek esetleges fejlődését a következő táblázat adja:

IX. Az ötödik láb feloldásai.

		A feloldások száma	Az 5. láb feloldásainak száma	Arányuk
a)	Sophocles	361	9	1 : 40
b)	Aeschylus	283	9	1 : 31
	Medea	67	—	—
	Hippolytos	41	—	—
	Hekabe	112	—	—
	Alkestis	50	—	—
	Heraklidák	53	—	—
	Hiketides	126	—	—
1.	Iph. Taur	254	1	1 : 254
2.	Orestes	459	2	1 : 229
3.	Elektra	170	1	1 : 170
4.	Trójai nők	169	1	1 : 169
5.	Andromache	104	1	1 : 104
6.	Ion	305	3	1 : 101
7.	Iph. Aul	300	3	1 : 100
8.	Phoinissai	305	4	1 : 76
9.	Herakles	212	3	1 : 70
10.	Kyklops	61	1	1 : 61
11.	Bacchai	346	7	1 : 49
12.	Helena	235	6	1 : 39

vagy szóval: Sophoclesnél találunk 361 feloldást, amelyek közt 40-re *egy* ötödlábú feloldás esik stb.

Általános fejlődést ezen táblázat már külsőleg sem mutat, sőt azoknál a daraboknál is, melyekben az ötödlábú feloldás előfordul, nem lehet általános fejlődésről szólani, mivelhogy ezen feltevés oly elfogadhatatlan sorrendre vezetne, mint Orestes—Trójai nők. De emellett helyesen találjuk a Medea—Trójai nők—Iph. Aul.—Bacchai sorrendjét.

Ezen táblázat tehát részben felhasználható a chronologia eldöntésére.

A chronologia meghatározására nézve fontos adatokat szolgáltatnak az egy versben előforduló többszörös feloldások, amelyekben a szabadabb metrikai kezelés mutatkozik különösen. Ezeknek a viszonyát a feloldott versekre vonatkozólag a következő táblázat adja:

X. A többszörös feloldások.

		A feloldott versek száma	A kettős feloldások száma	Arányuk	A hármas feloldások száma
a)	Sophocles	453	4	1 : 114	2
b)	Aeschylus	279	3	1 : 91	—
1.	Heraklidák	52	1	1 : 52	—
2.	Hiketides	122	3	1 : 40	—
3.	Hekabe	113	3	1 : 37	—
4.	Medea	69	2	1 : 34	—
5.	Hippolytos	39	2	1 : 19	—
	Andromache	97	5	1 : 19	—
	Ion	252	13	1 : 19	1
6.	Alkestis	46	3	1 : 15	—
7.	Iph. Taur	237	16	1 : 14	1
8.	Elektra	152	11	1 : 13	1
	Helena	316	24	1 : 13	—
9.	Kyklops	56	5	1 : 11	—
	Herakles	201	17	1 : 11	—
10.	Phoinissai	275	26	1 : 10	1
	Iph. Aul.	274	26	1 : 10	1
11.	Trójai nők	145	17	1 : 8	—
12.	Orestes	291	56	1 : 6	7
	Bacchai	286	46	1 : 6	—

vagy szóval: Sophoclesnél 453 feloldott verse van, s minden 114 v. közt egy vers kétszer van feloldva stb.

Mi a darabok elhelyezését illeti, én csak a kettős feloldásokra voltam tekintettel, mivel a hármas feloldásoknál világos, hogy ezeket csak kivételesen használták.

Ezen táblázatnak a chronologiára való felhasználását illetőleg azt látjuk, hogy szinte kétségkívül helyesen következnek egymásra: Medea—Hippolytos—Trójai nők—Orestes—Bacchai. De emellett fordul elő oly tarthatatlan sorrend is, mint: Iph. Aul.—Trójai nők.

Tehát azt mondhatjuk, hogy lehet ugyan itt szó általános

fejlődésről, de ez nem következetes s így egyedül még nem dönthet a chronologia fölött.

Még a tiszta jambusi verseket kell tárgyalnom, amelyeknek esetleges fejlődésére már dolgozatom elején felhívtam a figyelmet. Az ott talált eredmények a következő táblázatban vannak feltüntetve.

XI. A tiszta jambusi versek.

		A versek száma	A tiszta jambusi versek száma	Arányuk
a)	Aeschylus	4308	331	1: 13
b)	Sophocles	7658	453	1: 16
1.	Kyklops	237	20	1: 11
2.	Medea	1045	71	1: 14
3.	Andromache	842	54	1: 15
4.	Heraklidák	791	48	1: 16
	Trójai nők	788	45	1: 16
5.	Hippolytos	978	56	1: 17
	Alkestis	806	46	1: 17
	Iph. Aul.	763	43	1: 17
6.	Herakles	966	54	1: 18
7.	Orestes	1157	60	1: 19
8.	Elektra	943	46	1: 20
	Iph. Taur.	1009	50	1: 20
9.	Helena	1258	52	1: 24
10.	Hiketides	931	37	1: 25
11.	Ion	1074	39	1: 27
12.	Bacchai	991	35	1: 28
13.	Hekabe	825	26	1: 31
14.	Phoinissai	1224	37	1: 33

vagy szóval: Aeschylusnak 4308 trimetere van, amelyek közt minden 13-ra egy-egy tiszta jambusi vers esik stb.

Arra a kérdésre, hogy vajjon a jambusi trimeterek száma szerint elrendezett darabok sorrendje a chronologia által megállapított sorrendnek megfelel-e, s vajjon ilyformán lehet-e beszélni fokozatos és általános fejlődésről, azt felelhetjük,

hogy részben igen. Mert ebben a táblázatban egészen helyesen találjuk így: Medea-Hippolytos-Orestes-Bacchai. De emellett hibásan: Iph. Aul.-Orestes—Helena.

Tehát erről a táblázatról is azt lehet mondani, hogy ezzel magában véve a chronologia nem határozható meg.

Mint mellékletet adom még a trochaeusi tetrameternek táblázatát, amelyben a dolgozatomnak első részében talált eredményeket viszonyba állítom az összes trimeterekkel. Mert míg a régi tragédia kezdetben sűrűn használta a trochaicus tetrametert, mint dialogusi versmértéket, addig ezt később teljesen kiszorította a jambicus trimeter. S Sophoclesnél alig találunk trochaicus tetrametereket. De Euripides a dialogus élénkítésére újra behozta a trochaicus tetrametert és pedig írói működése folytán egyre gyakrabban alkalmazta azt, úgy hogy a trochaicus tetrameter használata szintén későbbi keletkezésre vall.

XII. A trochaeusi tetrameterek.

		A trimeterek száma	A tetrameterek száma	Arányuk
	Kyklops	237	—	—
	Alkestis	806	—	—
	Medea	1045	—	—
	Heraklidák	791	—	—
	Hippolydos	978	—	—
	Andromache	842	—	—
	Hiketides	931	—	—
	Elektra	943	—	—
	Hekabe	825	—	—
1.	Helena	1258	21	1:59
2.	Herakles	966	19	1:50
3.	Trójai nők	788	18	1:43
4.	Iph. Taur.	1009	31	1:32
5.	Bacchai	991	38	1:26
6.	Phoinissai	1224	61	1:20
7.	Ion	1074	77	1:14
8.	Orestes	1157	113	1:10
9.	Iph. Aul.	763	311	1:2

vagy szóval: a Helénának 1258 trimetere van és ezek közt minden 57-re egy-egy trochaeusi tetrameter esik stb.

A trochaeusi tetrametert kétségkivül lehet alkalmazni a későbbi tragédiák chronologiájának eldöntésére, mert határozottan mutatkozik valamelyes fejlődés, amely a helyes sorrendet: Trójai nők-Orestes-Iph. Aul. adja, de emellett hibásan: Helena-Trójai nők. Tehát magában véve ez a táblázat se döntheti el a chronologia kérdését.

Aeschylust és Sophoclest ebben a táblázatban nem tárgyalhattam, mivel hogy itt, amint említettem, a fejlődés oly sajátságos, hogy ezen két költő tekintetbe vételével a fejlődés csak homályosulna.

Dolgozatom második felének eddigi eredményei összefoglalva a következők:

Euripides trimetereiben tizenkét külön irányú, egymás mellett haladó fejlődést lehet megállapítani, amelyeknek egyike sem általános és következetes s így tehát magában véve egyikük sem elegendő az euripidesi tragédiák chronologiájának meghatározására.

Ezt az eredményt már előre is sejthettük volna, mivel költőről sem tehető fel, hogy öntudatosan törekednék az egyes irányok fejlesztésére s hogy feltenné azt magában, hogy pl. ebben a darabban ennyi feloldást használok, a következőben bizonyos számmal többet, a harmadikban még többet és így tovább.

Ezen feltevés lehetetlenségéből megmagyarázható a metrikai fejlődések részlegessége és következetlensége.

De mindazonáltal az a véleményem, hogy ezen 12 fejlődési táblázat segitségével nagyon is jól és elég nagy biztossággal lehet a drámák chronologiáját megállapítani.

Mert hogyha két dráma közül a tizenkét fejlődési táblázat vagy ezeknek nagyobb része az egyik darabot metrikai sajátosságainál fogva a fejlődésnek korábbi stádiumába helyezi, mint a másikat, akkor az így nyert eredmény a drámák chronologiájára nézve is döntő.

Ezen utóbbi állításomat azonnal példák által fogom világosabbá tenni. Szándékozom ugyanis ezen fentebbi állítást azokkal a darabokkal bizonyítani be, melyeknek chronologiáját egész határozottan ismerjük. És ha mindeniknél beválik, akkor nyugodtan használhatjuk ezen módszert az ismeretlen idejű darabok chronologiájának eldöntésére is.

Ebből a célból a következő táblázatot közlöm, ahol a 12 fejlődési táblázatnak eredményei vannak összefoglalva. Innen világosan kitűnik, hogy mindegyik fejlődés a saját körében milyen helyet juttat az egyes daraboknak.

A fejlődési táblázatok összefoglalása.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII	IX.	X.	XI.	XII.
Aeschylus --- --- ---	b	b	a	a	—	?	a	a	b	b	a	—
Sophocles--- — ---	a	a	b	a	—	b	b	b	a	a	b	—
Kyklops --- --- ---	8	10	9	—	—	5	3	9	10	9	1	—
Alkestis --- --- ---	2	9	8	6	—	—	5	8	—	6	5	—
Medea--- --- --- ---	3	1	—	—	—	—	2	—	—	4	2	—
Heraklidák --- ---	3	9	—	—	—	—	4	—	—	1	4	—
Hippolytos --- ---	1	2	—	—	—	—	7	—	—	5	5	—
Hiketides --- --- ---	5	9	—	3	—	—	1	1	—	2	10	—
Andromache --- ---	4	5	—	3	—	—	8	5	5	5	3	—
Hekabe --- --- ---	5	5	—	5	—	4	9	4	—	3	13	—
Trójai nők --- ---	7	6	—	4	—	—	8	3	4	11	4	3
Iph. Taur.--- --- ---	8	7	—	3	—	5	9	5	1	7	8	4
Elektra--- --- --- ---	6	8	3	6	—	6	10	2	3	8	8	—
Ion--- --- --- --- ---	8	5	1	1	4	6	12	6	6	5	11	7
Herakles --- --- ---	8	7	2	2	—	1	11	7	9	9	6	2
Helena --- --- ---	8	8	4	5	2	4	8	9	12	8	9	1
Phoinissai--- --- ---	8	3	6	5	1	2	8	9	8	10	14	6
Orestes --- --- ---	9	7	1	7	3	3	10	10	2	12	7	8
Bacchai --- --- ---	9	4	7	5	5	4	6	10	11	12	12	5
Iph. Aul. --- --- ---	10	5	5	6	5	4	9	10	7	10	5	9

Ezen összefoglaló táblázat segítségével a fenntebb tett állításomnak helyességét az ismert keletű drámáknál fogom kimutatni.

1. Aeschylus és Sophocles.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Aeschylus	b	b	a	a	—	a	a	a	b	b	a	—	4
Sophocles	a	a	b	a	—	b	b	b	a	a	b	—	5

vagy szóval: a metrum tizenkét fejlődési iránya közül, amelyeket Aeschylusnál és Sophoclesnél találunk, 4 Aeschylust helyezi Sophoclesnél későbbi időbe és 5 teszi Sophoclest Aeschylusnál későbbi korba, úgy hogy a többségnek engedve, Sophoclest kell fiatalabbnak tekintenünk Aeschylusnál. És ezen *tisztán csakis a metrikai fejlődés révén* nyert eredmény, amint tudjuk, a valósággal is megegyezik.

2. Medea (431) és Hippolytos (428).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Medea —	3	1	—	—	—	—	2	—	—	4	2	—	1
Hippolytos	1	2	—	—	—	—	7	—	—	5	5	—	4

vagy szóval: a Hippolytos és Medea metrikai fejlődése igazolja és erősíti a chronologia által adott sorrendet s a Hippolytos fiatalabb a Medeánál.

3. Hippolytos (428) és Trójai nők (415).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Hippolytos	1	2	—	—	—	—	7	—	—	5	5	—	1
Trójai nők	7	6	—	4	—	—	8	3	4	11	4	3	8

A Trójai nők tehát a metrum és chronologia szerint fiatalabb a Hippolytosnál.

4. Trójai nők (415) és Helena (412).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Trójai nők	7	6	—	4	—	—	8	3	4	11	4	3	2
Helena —	8	8	4	5	2	4	8	9	12	8	9	1	9

A Helena tehát a metrum és chronologia szerint fiatalabb a Trójai nőknél.

5. Helena (412) és Orestes (408).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Helena ---	8	8	4	5	2	4	8	9	12	8	9	1	5
Orestes---	9	7	1	7	3	3	10	10	2	12	7	8	7

Az Orestes tehát a metrum és chronologia szerint fiatalabb a Helenánál.

6. Orestes (408) és Bacchai (407 után).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Orestes---	9	7	1	7	3	3	10	10	2	12	7	8	4
Bacchai---	9	4	7	5	5	4	6	10	11	12	12	5	5

A Bacchai tehát a metrum és chronologia szerint fiatalabb az Orestesnél.

7. Orestes (408.) és Iph. Aul. (407 után).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Orestes---	9	7	1	7	3	3	10	10	2	12	7	8	$\frac{5}{6}$
Iph. Aul.	10	5	5	6	5	4	9	10	7	10	5	9	

Az Iph. Aul. tehát a metrum és chronologia szerint fiatalabb az Orestesnél.

8. Alkestis (438).

Ámbár ezen drámának pontos keltét ismerjük, mégsem használhattam fel a módszerem ellenőrzésére és bebizonyítására, mivel ezen darab satyrjátékul szolgált s így tehát oly metrikai szabadságot mutat, hogy lehetetlen volna keltét metrikai alapon meghatározni.

Azon állításom, hogy a metrikai fejlődés alapján a drámák chronologiáját meg lehet állapítani, tehát *minden pontban* fényesen bebizonyult s így bátran alkalmazhatjuk ezen módszert az ismeretlen keletű drámák datálására.

III. Az euripidesi meglevő tragédiák chronologiája.

Ezen fejezet alapjául Gajdos József: „Euripides meglevő tragédiáinak chronologiája“ c. dissertatioját vettem, aki legutóljára foglalkozott az euripidesi tragédiák chronologiájával, s a tragédiák chronologiájának összeállítását ezen metrikai alapon fogom megkisérelni. Ahol az így nyert kelet Gajdos datálásával megegyezik, ott az illető darabnak keletkezési időpontját teljesen biztosnak kell tekintenünk. Ahol pedig ellenkezik vele, ott méltán kételkedhetünk Gajdos datálásában s okunk van tehát ezeknek a daraboknak keltével alaposabban foglalkozni.

Alkestis.

Az Alkestis 438-ban került színpadra. Metrikai fejlődésének megbízhatatlanságáról már fentebb szólottam.

Medea.

Medeát a hypothesis szerint 431-ben adták elő. Metrumi tekintetben Gajdos „normális példának“ nevezi, ami helyes.

Heraklidák.

A Heraklidák keletkezési idejét 445—417 közé tették. Lássuk először melyik évre utal a metrikai fejlődés. A 445-től 417-ig terjedő korszakból mi két darabnak egészen bizonyos íratási idejét tudjuk: 1. a Medeáét 431-ből és 2. a Hippolytosét 428-ból. Ezen két drámával kell tehát a Heraklidákat metrikailag összehasonlítani.

1. Medea (431) és Heraklidák.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Medea	3	1	—	—	—	—	2	—	—	4	2	—	1
Heraklidák	3	9	—	—	—	—	4	—	—	1	4	—	3

vagy szóval: a Heraklidák a Medea *után* keletkezett.

2. Heraklidák és Hippolytos (428).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Heraklidák	3	9	—	—	—	—	4	—	—	1	4	—	2
Hippolytos	1	2	—	—	—	—	7	—	—	5	5	—	3

vagy szóval: a Heraklidákat a Hippolytos *elé* kell tenni. Igy tehát a Heraklidák a 431-től 428-ig terjedő éveknek egyikére esik. Gajdos ugyancsak erre az időre helyezi a drámát t. i. 431/430-ra. Mivel így mind a két, egymástól független vizsgálódás ugyanarra az eredményre vezetett, ezt a keletkezési időpontot kell helyesnek tartanunk. A Heraklidák ideje tehat teljes pontossággal megáll: a 431/430. év.

Hippolytos.

Hippolytos idejét ismerjük az argumentumból: a 428. év.

Hiketides.

Ezen darabnak keltét csaknem teljes biztossággal meg lehet határozni, mivel a történelem nekünk, mint terminus post quemet, a 424-ben vívott delioni csatát adja, amelyre a drámában világos vonatkozások lelhetők. És épen azért nem szabad ezt a darabot igen hosszú idővel későbbre datálni, amint ezt Gajdos tette. Ő maga elismeri, hogy „úgy látszik Bergknek igaza van abban, hogy a darabot közvetlenül a Nikias-féle békét megelőző periódusba helyezi (tehát 421 *elé*) amikor Thukydides szerint Athén és Sparta egyformán óhajtotta a békét. A darabban is azt találjuk, hogy Adrastos a 739. skv. sorokban a békét dicséri, a háború vádolását pedig mindenütt megtaláljuk." (l. 30. l.) De ezen fejezetének vége felé mégis azon a véleményen van, hogy: „nem előzte meg a Nikias-féle békét — s nem lehet az a célja, hogy hangulatot keltsen a béke érdekében." (L. 40. oldal).

Ezt a nagy véleményváltozást Gajdos azon az alapon teszi, hogy a darabban állítólag visszatükröződik az argosi szövetség és a Sparta elleni gyűlölet.

Ami az első pontot, az argosi szövetségre való vonatkozásokat illeti, nekem úgy tűnik föl, hogy Gajdos ezeket teljesen félreértette.

Theseus az 1769. skv. sorokban azt mondja Adrastosnak:

„ὑμᾶς δὲ τῶνδε χρὴ χάριν μεμνημόνους σώζειν . . . . .
παισίν τε ὑπειπεῖν τούσδε τοὺς αὐτοὺς λόγους,
τιμᾶν πόλιν τήνδ' . . . . ."

tehát hálára inti Argost Athénnel szemben.

És később Athena istennő azt mondja:

„μὴ δῶς τάδ' ὀστᾶ τοῖσδ' ἐς Ἀργείαν χθόνα
παισὶν κομίζειν ῥᾳδίως οὕτω μεθείς,
ἀλλ' . . . .

πρῶτον λάβ' ὅρκον . . . . .
ὁ δ' ὅρκος ἔσται: μήποτ' Ἀργείους χθόνα
ἐς τήνδ' ἐποίσειν πολέμιον παντευχίαν,
ἄλλων τ' ἰόντων ἐμποδῶν θήσειν δόρυ." (1186. sk.)

Oly kevéssé bízik tehát Athén — Athena által képviseltetve — Argosban, hogy mielőtt Adrastost — Argos képviselőjét — elengedné, meg kell esküdnie arra, hogy sohasem fog Athén ellen harcolni. És ennek az eskűnek volna-e értelme, hogyha Argos Athénnel már szövetségre lépett volna?

De még erősebben beszél Athena:

(1194. skv.) ἢν δ' ὅρκον ἐκλιπόντες ἔλθωσιν πάλιν
κακῶς ὀλέσθαι πρόστρεπ' Ἀργείων χθόνα."

Tehát még fenyítést is fűz hozzá és a hitszegőkre az ég bosszúját kéri.

Most kérdem, képtelenség-e az ilyen beszéd épen ujonnan szerzett barátokkal szemben, hol előbb sértő intés, azután bizalmatlanságból eredő eskűkövetelés és végre még durva fenyítés is következik?! Azt hiszem, hogy Athena ezen beszéde egészen világosan mutatja, hogy az argosi szövetség még *nem* jött létre, mert ilyen nyershangú beszéd szövetségesekkel szemben nem lehetséges.

Az pedig, hogy Euripides Spártát ócsárolja, nem mond semmit, mivel mindegyik darabjában Spártát gyűlölőnek mutatkozik.

Én a felsorolt okokból a Hiketides keletkezését a Nikiasféle béke elé és a delioni csata utánra teszem: 422-re.

A darabnak ezt a helyét a metrum is igazolja, mert:

1. Hippolytos (428) és Hiketides.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Hippolytos	1	2	—	—	—	—	7	—	—	5	5	—	$\frac{2}{5}$
Hiketides	5	9	—	3	—	—	1	1	—	2	10	—	

vagy szóval: a Hiketides későbbi keletű, mint a Hippolytos.

2. Hiketides és Trójai nők (415).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Hiketides	5	9	—	3	—	—	1	1	—	2	10	—	2
Trójai nők	7	6	—	4	—	—	8	3	4	11	4	3	7

vagy szóval: a Hiketides a Trójai nők elé esik.

Tehát elfogadható és biztos a keltezésünk: a 422. év.

Andromache.

Az Andromache talán még több datálásnak volt a tárgya, mint a Heraklidák. A 431-től 411-ig terjedő éveknek majdnem mindegyikére helyezték.

Gajdos az alább következő érvek alapján feljogosítva érzi magát, hogy ezen drámát 418/17-re helyezze:

1. A metrikai technika szerint Rumpel a kutatásaiban a darabot a fiatalabb tragédiák közé sorolja.

Ehhez megjegyzem, hogy Rumpel idevágó dolgozatai egyáltalában nem használhatók fel ilyen célra, már csak azért sem, mivel ő nem választja külön a nevekből képzett feloldásokat. Ennek az eljárásnak hibás voltát dolgozatom kezdetén kimutattam. Továbbá azért sem, mivel Rumpel kutatásai egészen más szándékkal készültek s úgyszólván semmiféle tekintettel sincsenek a fejlődésre. Végre azért sem használhatók fel, mivel Rumpel egész munkálkodására Wilamowitz szavait: „mechanisches zählen beweisst gar nichts," (Wil. Herakl. 184. l.) lehet alkalmazni. Hogy a metrum Andromache számára milyen helyet jelöl ki, ezt később fogom kimutatni.

2. Menelaus beszéde (733—737. v.) a mantineai ütközet utáni korra utal.

Lássuk ennek az érvnek helyességét.

Ezek a versek következőképen hangzanak:

„ἄπειμ᾽ ἐς οἴκους· ἔστι γάρ τις οὐ πρόσω
Σπάρτης πόλις τις, ἥ πρὸ τοῦ μὲν ἦν φίλη,
νῦν δ᾽ ἐχθρὰ ποιεῖ κτλ.“

Itt tehát Menelaus — Sparta képviselője — azt mondja, hogy haza kell sietnie, mivel egy eddig barátságos állam ellenséges készületeket tesz. Ezeket a sorokat a mantineai ütközetre *következő* időre vonatkoztatni képtelenség. Mert hiszen épen a mantineai ütközetben győzte le Spárta ellenfeleit. Hát hogyan beszélhet Menelaus valamiféle ellenségről, hogyha épen csak az imént semmisítette meg azt?!

Igy tehát lehetetlenség ezeket a sorokat a mantineai csata *utáni* időre vonatkoztatni. De még a közvetlenül ezen csata *előtti* időre sem lehet itt célzást látni, mert hiszen ezen csata *előtt* nem *egy*, hanem *négy* előbb Spártához barátságos város (Corinthus, Elis, Argos, Mantinea) lett ellenséges érzületűvé.

Hanem ezeket a sorokat csakis Argosra lehet vonatkoztatni. Argos 451-ben 30 éves békét kötött Spártával és ezt nem akarta megújítani, hanem körülbelül 424-től kezdve Athénnel kezdett konspirálni s Spártával szemben ellenségeskedni (ἐχθρὰ ποιεῖ), ami végre egy az athéniek és argosiak közti békére vezetett (420-ban). A darabot tehát 424—420 közé kell tennünk.

Gajdos ezt az Argosra való vonatkozást elveti, Fixre támaszkodva, aki azt mondja, hogy Argos *mindig* Sparta-ellenes volt. Ez az állítás egyenesen hamis. Mert 546-ban kötött Sparta Argossal békét s ezt a szerződést újította meg 451-ben 421-ig, úgy hogy ezen két állam 130 évig barátságban és békességben élt egymással, s ezeket nevezi Gajdos „állandó ellenségeknek“!

A Gajdostól felhozott érv tehát *nem* a manteai ütközet kora mellett szól, hanem a Nikias-féle béke kora mellett.

3. Andromache 741. v.: οὐδὲ γ᾽ ἐνὶ πόλεσι δίπτυχοι τυραννίδες κτλ. Ezt a sort Gajdos Alkibiadesre vonatkoztatja,

mert ő lett volna az egyedüli vezető a mantineai csata után, míg azelőtt Hyperbolussal osztozott a vezérségben. Épen az ellenkező a helyes! Mert a mantineai ütközet Alkibiades politikájának a bukását jelenti, s annyi bizonyos, hogy ebben az időben Alkibiades semmiképen sem vitt vezérszerepet. Ami pedig Hyperbolust illeti, ez csak mint sykophanta volt némi befolyással, de Nikias és Alkibiades mellett sohasem játszott szerepet. (v. ö. Thuk. VIII. 73. Ὑπερβολόν τινα . . . ὠστρακισμένον οὐ διὰ δυνάμεως καὶ ἀξιώματος φόβον.)

A fentebb idézett sorban én is politikai vonatkozást látok és pedig a 421/20. évre, amikor Nikias Kleon halála után hatalmának tetőpontján állott és senkisem vitatta el tőle a vezérszerepet: „οὐδὲ γ' ἐνὶ πόλεσι δίπτυχοι τυραννίδες!"

4. „Nem készülhetett Sphakteria és Mantinea közt (sc. Andromache) . . . mivel a spártai siker és jó hírnév tűnik ki ebből a darabból" mondja Gajdos. (53. l.)

Ezek az előbbi állítások részint hamisak, részint a chronologiára nézve nem döntők.

Legelőször is, ami a „spártai jó hírnevet" illeti, nem érthetem, hogy miképen beszélhet Gajdos „jó hírnévről", mikor ilyen szavakat olvashatunk mint: (444. sk. v.)

„ὦ πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἔχθιστοι βοτρῶν,
Σπάρτης ἔνοικοι, δόλια βουλευτήρια,
ψευδῶν ἄνακτες μηχανορράφοι κακῶν
ἑλικτὰ κοὐδὲν ὑγιές, ἀλλὰ πᾶν πέριξ
φρονοῦντες, ἀδίκως εὐτυχεῖτ' ἀν' Ἑλλάδα."

Ez nevezhető „jó hírnévnek"?!

A „spártai siker," amely ebből a darabból kitűnik, semmiképen sem vezet okvetlenül a mantineai ütközet utáni időszakra, különösen azért, mivel, ezen feltevés megmagyarázatlanul hagyná a fenntebb említett vádakat. De mind a két tény — úgy a „spártai siker," mint a spártai hűtlenség miatti vádak — nagyon jól ráillik a 424-től 422-ig terjedő évekre, amikor a spártaiak Brasidas fényes sikerei által megint új hírnevet szereztek maguknak, de egyszersmind hűtlenek-

nek, álnokoknak és csalóknak bizonyultak (ψευδῶν ἀνάκτες μηχανορράφοι) mivel Brasidas a 423. évben kötött fegyverszünetet nem respektálta s ezt az athéniek szószegésnek és hűtlenségnek tekintették. (Thuk. IV. 122.)

Igy tehát a darab kelte a 422. év után volna, mivel addig Brasidas folytonosan hadakozott s úgy jutnánk a 421. évhez.

Ezen véleményemet támogatja még a két scholiasta is, akik ezt a darabot a peloponnesosi háború kezdete tájára helyezik. Ezeknek a tanúságát teljesen mellőzni, mint Gajdos tette, nem szabad.

Ugyanerre az időre teszik e darabot még Hermann és Welcker 421/20-ra, Fix 422/21-re és mások.

Tehát chronologiailag ez a darab a Hiketides és a Trójai nők közé esik s ezt a helyet jelöli ki számára metrikája is, amint ezt a következő két táblázat bizonyítja.

1. Hiketides (422) és Andromache.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Hiketides	5	9	—	3	—	—	1	1	—	2	10	—	3
Andromache	4	5	—	3	—	—	8	5	5	5	3	—	4

vagy szóval: Andromache fiatalabb a Hiketidesnél.

2. Andromache és Trójai nők (415).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Andromache	4	5	—	3	—	—	8	5	5	5	3	—	2
Trójai nők	7	6	—	4	—	—	8	3	4	11	4	3	6

vagy szóval: Andromache régibb, mint a Trójai nők.

Igy tehát az Andromachénak keltét a 421/20. évekre, meglehetősen nagy bizonysággal, határoztuk meg.

Trójai nők.

A Trójai nők keltét a scholioníró révén ismerjük: a 415. év.

Iphigenia a taurosok közt.

Az Iph. Taur. c. drámát Gajdos a Trójai nők és Helena közé teszi. Metrikai fejlődése ezt a helyet igazolja és biztosítja:

1. Trójai nők (415) és Iph. Taur.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Trójai nők —	7	6	—	4	—	—	8	3	4	11	4	3	3
Iph. Taur. —	8	7	—	3	—	5	9	5	1	7	8	4	7

vagy szóval: az Iph. Taur. fiatalabb a Trójai nőknél.

2. Iph. Taur. és Helena (412).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Iph. Taur. —	8	7	—	3	—	5	9	5	1	7	8	4	3
Helena — —	8	8	4	5	2	4	8	9	12	8	9	1	8

ezen táblázat szerint az Iph. Taur. a Helenát megelőzi. Igy tehát elfogadhatjuk Gajdos datálását, a 414. évet.

Elektra.

„Euripides Elektráját 425-től 410-ig sokféleképen datálták“ így kezdi Gajdos az Elektráról szóló fejezetét (63. l.) és meggyőző okokból a tragédiát az Iph. Taur. és Helena közé teszi. Ezt az elhelyezést helyesli a metrikája is, mert:

1. Iph. Taur (414) és Elektra.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Iph. Taur. —	8	7	—	3	—	5	9	5	1	7	8	4	3
Elektra — —	6	8	3	6	—	6	10	2	3	8	8	—	7

vagy szóval: Elektra fiatalabb az Iph. Taur. c. drámánál.

2. Elektra és Helena (412).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Elektra — —	6	8	3	6	—	6	10	2	3	8	8	—	3
Helena — —	8	8	4	5	2	4	8	9	12	8	9	1	7

ezen táblázat szerint tehát az Elektra a Helenát megelőzi.

Igy tehát elfogadhatjuk az Elektrának Gajdostól a 413. év tavaszára tett keltezését.

Ion.

Az Ionra nézve a tudósok semmiképen sem tudtak megegyezésre jutni, s Wilamowitz nagy óvatossággal a 420-tól 412-ig terjedő éveket jelöli ki végpontokul, melyekben ez a tragédia keletkezhetett. (Wil. Analect. Eurip. 154. l.) És annyi bizonyos, hogy sem politikai célzások, sem más indiciumok teljes biztossággal nem határozzák meg a darab dátumát, úgyhogy a döntés efölött csak a metrikai fejlődés révén történhetik meg.

Gajdos az Iont tárgyaló fejezetének vége felé ilyformán nyilatkozik: „Mi tehát a darab keletkezését az Iphigenia Taurica utáni időre helyezzük, aminek keltét 414-re jelöljük ki". (56. old.) Ennél fogva a darab az Iph. Taur. és a Helena közé esik.

Mit szól most már ehhez a metrikai technika?

1. Iph. Taur. (414) és Ion.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Iph. Taur.	8	7	—	3	—	5	9	5	1	7	8	4	3
Ion --- ---	8	5	1	1	4	6	12	6	6	5	11	7	8

vagy szóval: az Ion az Iph. Taur. után keletkezett.

2. Ion és Helena (412).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Ion --- ---	8	5	1	1	4	6	12	6	6	5	11	7	5
Helena ---	8	8	4	5	2	4	8	9	12	8	9	1	6

Amint látjuk, tehát az Ion a Helenát megelőzi és pedig úgy, hogy közelebb áll a Helenához, mint az Iphigenia Tauricához. Azért össze kell még hasonlítanunk az Elektrával is, amely szintén erre az időre esik.

3. Ion és Elektra (413).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Ion --- ---	8	5	1	1	4	6	12	6	6	5	11	7	7
Elektra ---	6	8	3	6	—	6	10	2	3	8	8	—	4

Ezen táblázat szerint az Ion az Elektra után esik s így a Helena és Elektra közé kell helyezni.

Amint említettem, ugyanezen eredményhez jutott Gajdos is. Annál meglepőbb az eredményt összefoglaló mondata: „A mi adataink tehát az Iont illetőleg 415—16. évek lennének Krisztus születése előtt.“ (56. l.) S ezen keltezés szerint

adja a darabnak a helyét is, t. i. a Trójai nők előtt. Ez a következtetés érthetetlen s Gajdos semmivel sem indokolja meg. Azért mindenesetre el kell fogadnunk mint helyes keltet az Iphigenia Tauriricára és Elektrára következő s a Helena előtt levő kort.

Csak most az a nehézség merül föl, hogy ezen korszakon belül az Iont melyik időpontra tegyük, mert az Elektrának számára a 413. évnek tavaszát tűztük ki, a Helena pedig teljes biztossággal 412-ben került a színpadra.

Így az Ion datálására csak a következő két lehetőségünk van:

1. vagy azt mondjuk, hogy az Ion és Elektra *egy* trilogiának két darabja volt, s ez ellen semmise szól, mert tudjuk, hogy a trilogia részeinek nem kellett összefüggeniök, s a metrumban levő különbség csak annyit mond, hogy az Ion az Elektra után *íratott*, nem pedig, hogy az Ion az Elektra után *került a színpadra is*. Ezen metrikai fejlődés pedig az egyik darab írásától a másikéig, nagyon jól megtörténhetett.

Vagy 2. feltesszük, hogy az egyik drámát a Dionysosi ünnepek, a másikat a Lenaia alkalmával adták elő.

Eldönteni azt, hogy e két feltevés közül melyik helyesebb, szinte lehetetlen. De az Iont minden esetre a 413. évre kell tennünk.

Helena.

Helena keltét ismerjük a scholionokból: a 412. év.

Phoinissai.

A Phoinissait, mint általánosan, úgy Gajdos is, a 412—408 évek közé teszi. A metrum a következő adatokat szolgáltatja:

1. Helena (412) és Phoinissai.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Helena	8	8	4	5	2	4	8	9	12	8	9	1	4
Phoinissai	8	3	6	5	1	2	8	9	8	10	14	6	4

Sajnos itt a metrikai fejlődés nem fejezi határozottan ki, hogy melyik darab az első. De hogyha tekintetbe veszszük, hogy épen a X., XI. és XII. rovatok, amelyek különösen a későbbi darabokat foglalják magukban, a Phoinissait oly messze elejébe teszik a Helenának, akkor nem fogunk kételkedni abban, hogy a Phoinissai tényleg a Helena után iratott meg.

2. Phoinissai és Orestes (408).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Phoinissai	8	3	6	5	1	2	8	9	8	10	14	6	3
Orestes---	9	7	1	7	3	3	10	10	2	12	7	8	9

vagy szóval: a Phoinissai az Orestes előtt készült s így elfogadhatjuk Gajdos datálását a 412-től 408-ig terjedő éveket.

Orestes.

Az Orestes keltét a scholionokból ismerjük: a 409/8. év.

Iph. Aul. és Bacchai.

Ezen két darabról szintén a scholionok által tudjuk, hogy 407 után kerültek színpadra.

Sok jel utal arra, hogy az Iph. Aul. a Bacchai *után*

keletkezett. Felhívom a figyelmet pl. a szabálytalan anapaestusokra (l. I. rész), és a metrikai táblázatok is ezt a feltevést igazolják, mert:

Iph. Aul. és Bacchai.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Iph. Aul.	10	5	5	6	5	4	9	10	7	10	5	9	5
Bacchai —	9	4	7	5	5	4	6	10	11	12	12	5	4

vagy szóval: az Iph. Aul. a metrikai fejlődésnek későbbi fokán áll, mint a Bacchai.

Igy tehát kimutattam, hogy csakis ezen metrikai alapon sikerült nekem 14 darabnak a chronologiáját megállapítani, aminek helyességét a más indiciumok révén talált chronologia biztosítja: úgy hogy a daraboknak 80%-a igazolja módszeremet. Azért jogosultnak érzem magamat arra, hogy a többi, eddig teljes biztossággal nem keltezett darabot szintén ezen módszer alapján datáljam s csak akkor mellőzzem ezt a metrikai döntést, ha igen fontos és nyomós okok szólnak ellene.

A hátralevő darabok a Kyklops, a Hekabe és a Herakles.

Kyklops.

A Kyklops datálására nézve nem használhatjuk a metrikai fejlődést, mivel ez satyrdráma volt s fel kell tennünk, hogy metrikájában nagy szabadságot mutat. De hogy milyen fokú ez a szabadság, nem tudjuk, s így nem merem a Kyklopsra alkalmazni módszeremet, mely ezt a darabot a Troiades és Helena közé helyezné. S így el kell fogadnunk Kaibel hypothesisét, amely szerint a Kyklops Euripides legrégibb darabja s még 438 előtt keletkezett.

Hekabe.

Mivel a Hekabét a Felhőkben (Felhők 717. sk. v. és Hekabe 161. v.) parodizálva látjuk, s ezt a komédiát 423-ban adták elő, Gajdos ezt az évet vette fel, mint terminus ante quem-et, s ennélfogva a Hekabét a 424. évre helyezi. Továbbá terminus post quem gyanánt a 426. évet fogadja el, t. i. ekkor történt a delosi játékok alapítása. Mert szerinte ennek az ünnepélynek hatása alatt keletkeztek a Hekabe 458. sk. sorai. A metrikai technikára vonatkozólag megjegyzi, hogy több pontban érintkezik a régibb drámákkal, de még több jelét mutatja a későbbi metrikai kezelésnek.

A metrikai fejlődést illetőleg Hekabénak tehát a középső helyet kell elfoglalnia: a Trójai nők és Hippolytos közt. Ezt igazolja a metrika is.

1. Hippolytos (428) és Hekabe.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Hippolytos	1	2	—	—	—	—	7	—	—	5	5	—	1
Hekabe	5	5	—	5	—	4	9	4	—	3	13	—	7

vagy szóval: a Hekabe a Hippolytos után keletkezett.

2. Hekabe és Trójai nők (415).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Hekabe	5	5	—	5	—	4	9	4	—	3	13	—	5
Trójai nők	7	6	—	4	—	—	8	3	4	11	4	3	5

A Hekabe tehát ezen második táblázat szerint igen közel állana a Trójai nőkhöz. Hogy ez az utóbbi darab a Hekabét követi, kitűnik a XII. rovatból, amely csak a leg-

fiatalabb darabokat foglalja magában, s amelyben a Trójai nők megvan, a Hekabe pedig hiányzik. Mivel Andromache szintén közel áll a Trójai nőkhöz, a Hekabét ezzel is össze kell hasonlítanunk.

3. Andromache (422) és Hekabe.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Andromache	4	5	—	3	—	—	8	5	5	5	3	—	3
Hekabe ---	5	5	—	5	—	4	9	4	—	3	13	—	5

Tehát a Hekabénak metruma szerint az Andromache és a Trójai nők között van helye; vagy másképen: metruma szerint a Hekabe a 421-től 415-ig terjedő évek közt keletkezhetett.

Ezen datálás teljesen ellentmond minden eddig megszokott keltezésnek, amelyeknek helytelenségét és megbízhatatlanságát ki fogom mutatni.

Mint terminus post quem-et eddig a 426. évet fogadták el, amely időpont erre az új datálásomra is ráillenék, csakhogy ez esetben a Hekabe nem közvetlenül a delosi ünnepek hatása alatt keletkezett. Hogy ez az utóbbi nem szükséges feltevés, Gajdos is elismeri (33. l.) és Wilamowitz (Herakles 140—42. l.) meggyőzően mutatta ki, hogy a delosi ünnepre való vonatkozásokat egyáltalán nem lehet felhasználni valamely mű datálására.

Ami pedig a terminus ante quem-et illeti, ez semmiképen sem olyan bizonyos, amint eddig feltették. Igaz ugyan, hogy a Felhőket a 423. évben adták elő, s elég mèggyőzően bizonyították, hogy ez Hekabe egyik helyének paródiáját is tartalmazza, de még sem kell elfogadni okvetlenül ezt az évet, mint terminus ante quem-et, mert a 423. évben előadott Felhők *nem maradt ránk*, hanem csak a Felhőknek

második átdolgozása. Erről a második átdolgozásról meggyőzően mutatta ki Kock Th. a Felhőkhöz írt bevezetésében, hogy nem került soha a színpadra, hanem miután a költő hosszú ideig foglalkozott vele, végre is abban hagyta. *Hekabe keltezésénél tehát semmiképen sem szabad a Felhőknek ezen első előadási évére hivatkozni.*

Eldönteni azt a kérdést, hogy az Euripidest parodizáló versek az első Felhőkben vajjon megvoltak-e, vagy sem, majdnem lehetetlen, mivel az első Felhőkből csak egynehány sort ismerünk. Ezek a parodizáló versek *nincsenek köztük.* (l. Blaydes Fr. Aristophanis Fragmenta 1885. 199—204. l.)

Nagyon valószínűnek tartom, hogy ezek a parodizáló versek *nem voltak* az első Felhőkben meg, s csak később, az átdolgozás alkalmával kerültek be a színdarabba. Mert a hely, ahol állanak (717. sk. v.) épen a parabasis és az igazságos és igazságtalan bírónak jelenete közt van. Ezekről a részekről pedig tudjuk azt, hogy Aristophanes őket a második átdolgozás alkalmával lényegükben megváltoztatta. Mert a komédiának hatodik hypothesise a következőket mondja: „αὐτίκα μὲν ἡ παράβασις τοῦ χόρου ἥμειπται· καὶ ὅπου ὁ δίκαιος λόγος πρὸς τὸν ἄδικον λαλεῖ.“ Tehát nagy valószínűséggel az tehető fel, hogy a köztük levő versek is változtatásoknak voltak kitéve. Továbbá ilyen parodizáló verseknek csak akkor volt értelme és lehetett hatása, hogyha *közvetlenül* az illető tragédia után kerültek a nép elé, hosszabb idővel azután nem lett volna hatásuk, mivel addig a nép régen elfelejtette volna az eredeti euripidesi szavakat. Azért okvetlenül azt kell feltennünk, hogy Aristophanes ezen parodizáló verseket törölte volna a darab második átdolgozásánál. Hogy ebben az átdolgozott, ránkmaradt szövegben benne vannak, szükségképen arra vezet, hogy Aristophanes őket *utólagosan* vette be (tehát a 423. év *után*) s úgyszólván az új átdolgozást akarta ellátni egy új „sláger“-rel. Most már csak az a kérdés, hogy körülbelül mikor fejezhette be Aristophanes ezen második átdolgozást, vagy jobban mondva

mikor hagyta abban. Erre nézve Meineke (Histor. crit. comicor. graec. 193. l.) bebizonyította azt, hogy a darab utolsó változásai 417/16 körül történhettek, mert a Felhők parabasisa (518—562. v.) vonatkozást tartalmaz Hyperbolus bukására, amely 417-ben történt. Így tehát, *mint terminus post quemet*, a 2. Felhőkre s *Hekabéra nézve, a 417. évet kapnók*. S erre a Hyperbolus-féle eseményre találunk vonatkozást magában a drámában is. Ez a következő:

. . . .„ἀνθρώποισιν οὐκ ἐχρῆν ποτε
τῶν πραγμάτων τὴν γλῶσσαν ἰσχύειν πλέον . . . .
καὶ μὴ δύνασθαι τἄδικ' εὖ λέγειν ποτέ.
ἀλλ' οὐ δύνανται διὰ τέλους εἶναι σοφοί,
σοφοὶ μὲν οὖν εἰσ' οἱ τάδ' ἠκριβωκότες,
κακῶς δ' ἀπώλοντ' . . . .“ (1187—1194. v.)

Ezeket a sorokat nagyon jól vonatkoztathatjuk Hyperbolusra, aki kezdetben nagy népszónok volt, de utóbb őt 417-ben az ostrakismus útján száműzték.

Utalok végre arra a nagy tárgyi rokonságra, amely a Trójai nők és a Hekabe közt fennáll. Mindkettőben a görög hadseregnek Trójából való hazatérése van tárgyalva, de a Trójai nőkből azt is megtudjuk, hogy miképen fog végződni ezen hazatérés az összes nevezetesebb hadvezérekre nézve. Ez a dráma tehát a cselekvényt tovább vezeti, mint a Hekabe.

Ezeknél az okoknál fogva a Hekabe a 416. évre esnék, amely dátummal a metrikai fejlődés is egybevág.

Herakles.

Gajdos Heraklest a 420—418. évekre teszi. Érve a következő: „Azt hisszük, hogy a dór hőst Euripides a Nikias-féle béke után magasztalta és a mantineai ütközet előtt. A mi terminusaink tehát 420 és 418 lesznek.“ (44. l.)

Senkisem fogja tagadni, hogy ez nagyon subjectiv és semmiféle biztos adatra nem támaszkodó vélemény. Mert amit még mást felhoz, csak annyi, hogy, mint biztos terminus post quem-et elfogadhatjuk a 424. évet.

És valóban a Herakles nem tartartalmaz semmiféle olyan indiciumot, amelyből ennek a darabnak keltére lehetne következtetni. Tehát teljesen a metrikára vagyunk utalva, amely a következőket mondja:

1. Ion (413) és Herakles.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Ion ---	8	5	1	1	4	6	12	6	6	5	11	7	5
Herakles	8	7	2	2	—	1	11	7	9	9	6	2	6

vagy szóval: a Herakles az Ion *után* keletkezett.

2. Herakles és Helena (413).

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Arány
Herakles	8	7	2	2	—	1	11	7	9	9	6	2	3
Helena	8	8	4	5	2	4	8	9	12	8	9	1	8

Ez utóbbi táblázat szerint a Heraklest a Helena és Ion közé kell tenni, vagy a 413/12. évre.

Ilyen késői keletre még senkisem datálta ezt a darabot, feladatom tehát kimutatni azt, hogy mennyiben fogadható el ez a metrika által adott időpont.

A Herakles igen késői keletkezését a következő pontok bizonyítják:

1. „Masqueray a kommosok nem symmetrikus osztályában tárgyalja a többi közt a Herakles (887. v. sk.) kommosait is.... Ezen nem symmetrikus osztályban vannak a Herakles, Helena, Iphigenia Aul. és Bacchai teljesen lirikus kommosai.“ (Gajdos 42. l.) Tehát a Herakles ebben a tekintetben is egy színvonalon áll a Helenával.

2. Wil. Herakles 137. l.

„In der Andromeda ist ein anklang an eine stelle des Herakles wahrscheinlich gemacht. damit gewinnen wir 412 als terminus ante quem.“

Ez a nyilatkozat tehát csak megerősíti a metrikai fejlődés révén talált keltezésemet, mivel tudjuk, hogy Euripides az egyik darabjában felhasznált motivumokat gyakran ismétli a következőkben pl. Medea és Hippolytos; Iph. Taur. és Helena stb.

3. Wilam. Herakl. 138. l.

„der Bote ist ganz konventionell gehalten . . . . das ist manier, wie sie erst die *letzte* periode des dichters zeigt. auch dass vor und nach dem botenbericht gesangsstücke stehen, kehrt nur in den Phoenissen und Bacchen wieder.“ Tehát ez is szintén ugyan késői keletkezésre vall.

4. A tragédiák lyrai részleteiben mindig nagyobb mértékben használták a dochmikus verseket. Heraklesben ezek oly nagy számmal fordulnak elő, hogy Wilamowitz ilyformán ítél: „man würde hiernach geneigt sein, den Herakles zu den Troades etwa herabzuziehen.“ (Herakles. 147. l.)

Szóval: *az összes formális technikai indiciumok a Heraklesnek igen késői keltezést biztosítanak.*

Az indiciumok második részére térek át: a politikai vonatkozásokra. Hogy vannak ilyenek, mindenki elismeri, csakhogy eddig őket nem sikerült megfejteni. Vegyük ezeket sorra:

1. A 160—203. versekben levő ψόγος-t és ἔπαινος τοξότου-t Wilamowitz és mások úgy magyarázták, hogy ez célzás az athénieknek Sphakteriánál vívott fényes győzelmére, ahol a könnyű fegyverzet diadalmaskodott a spártai ὁπλίτης fölött. Ezt nem tartom helyesnek. Mert ezen győzelem következtében ebben az időben bizonyára elég nagy tekintélynek örvendhetett a könnyű fegyverzet s így nem szorulhatott oly erős védelemre, aminőben őt Euripides részesíti. Mert minek kell azt védeni és dicsérni, aminek hasznát úgy is mindenki elismeri?

Ezt az ἔπαινος τοξότου-t nem lehet egyszerű költői dicsőítésnek tekinteni, mert akkor Lykos az íj ellen intézett kifakadásainak nem volna értelme. Hanem ez a részlet itt valódi védőbeszéd, amellyel a költő a hazájában hevesen lefolyó véleményharchoz szól hozzá. S így fogják fel általánosan ezt a részletet. Csak Wilamowitzot idézem:

„Somit konnte Euripides . . . . . darauf geführt werden, Herakles wider die herabsetzung des schützen *verteidigen* zu lassen." (Herakl. 139. l.)

De a könnyű fegyverzet ezen Sphakteriánál szerzett tekintélyét a következő években a spartaiak diadalai folytán, amelyeket mind a nehéz fegyverzet vívott ki, csakhamar elvesztette, úgy hogy mikor az athéniek a siciliai expediciót megkezdték, 5100 hoplitával szemben csak 1300 könnyű fegyverest vittek magukkal (l. Thuk. VI. 32.). Az első veszteséget pedig, amelyet az athéniek Syrakusae előtt szenvedtek, épen az ellenség könnyű fegyverzete okozta. (l. Thuk. VII. 5.) Ez a 414. évben történt, mire Nikias segítséget kért hazulról, amely alkalommal egyszersmind hangsúlyozza, hogy keservesen érzi a könnyű fegyverzet hiányát. Így a 413. évben Euripides joggal hívhatta fel az ἔπαινος τόξοτου által az athéniek figyelmét a könnyű fegyverzetre, s rámutathatott arra, hogy milyen fontos épen ez, úgy a támadás, mint a védelem szempontjából.

2. A második igen fontos hely az 588 sk. versek:

„πολλοὺς πένητας, ὀλβίους δὲ τῷ λόγῳ
δοκοῦντας εἶναι συμμάχους ἄναξ ἔχει.
οἳ στάσιν ἔθηκαν καὶ διώλεσαν πόλιν
ἐφ' ἁρπαγαῖσιν τῶν πέλας, τὰ δ' ἐν δόμοις
δαπάναισι φροῦδα, διαφύγονθ' ὑπ' ἀργίας."

Eddig még senkinek sem sikerült ezeket a sorokat megmagyarázni, amelyek világosan politikai célzást tartalmaznak. Wilamowitz, mert magyarázni nem tudja, egyszerűen törli őket. Kíséreljük meg megfejtésüket!

Hogy ezeket a sorokat Thébára nem lehet vonatkoz-

tatni, azt Wilamowitz kimutatta. (Herakl. 142/143. l.) Tehát Athénre kell gondolnunk. Most az a kérdés: létezett-e egy ilyen gazdag (ὀλβίους) de pazarlások útján leszegényedett osztály, amely forradalmat létesített Athénben meggazdagodása céljából?

Thukydidesnél a következőket olvassuk: „Καὶ μάλιστα στρατηγῆσαί τε ἐπιθυμῶν (sc. Ἀλκιβιάδης) καὶ ἐλπίζων Σικελίαν... λήψεσθα καὶ τὰ ἴδια ἅμα εὐτυχήσας χρήμασιν... ὠφελήσειν. Ὧν γὰρ ἐν ἀξιώματι ὑπὸ τῶν ἀστῶν ταῖς ἐπιθυμίαις μείζοσιν ἢ κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν ἐχρῆτο ἔς τε τὰς ἱπποτροφίας καὶ τὰς ἄλλας δαπάνας. (VI. 15.) És amit itt Thukydides Alkibiadesről mond, az egyszersmind a többi előkelő nemesről is elmondható: ezek a nagy fényűzés és pazarlás által mind meglehetősen elszegényedtek, ámbár őket a nép gazdagoknak tekintette épen előkelő származásuk és pazar életmódjuk miatt:

„πολλοὺς πένητας, ὀλβίους δὲ τῷ λόγῳ
δοκοῦντας.“

Alkibiades épen Siciliába akart menni, midőn a hermák megcsonkítása történt. Thukydides erről az eseményről a következőket írja: „Καὶ τὸ πρᾶγμα μειζόνως ἐλάμβανον·τε γὰρ ἐδόκει ἐπὶ ξυνωμοσίᾳ ἅμα νεωτέρων πραγμάτων καὶ δήμου καταλύσεως γεγενῆσθαι.“ (VI. 27.) Ezt a tettet tehát összeesküvés kifolyásának tekintették, amely összeesküvés tagjai forradalom útján (οἳ στάσιν ἔθηκαν) akarták a fennálló rendszert megbontani (διώλεσαν πόλιν) és maguknak hatalmat szerezni, amivel természetesen meggazdagodásuk is együtt járt volna.

Nem szabad ez ellen azt hozni fel, hogy a hermák megcsonkítása nem egy összeesküvésnek eredménye volt. Én sem hiszem ezt, de itt nem az a döntő, amit *mi* hiszünk és tudunk, hanem az, hogy *Euripides és az athéniek* mit hittek. Olvassák csak egyszer el Andokidesnek e fölött az esemény fölött tartott beszédét, amelyből világosan kitűnik az, hogy ebben az időben az egész Athén hitt egy a városra kiterjedő összeesküvésben.

Hogy ezen összeesküvés fejének (ἄναξ) Alkibiadest te-

kintették, Thukydides következő helye bizonyítja: „Φοβηθέντες γὰρ . . . οἱ πολλοὶ . . . ὡς τυραννίδος ἐπιθυμοῦντι (sc. Ἀλκιβιάδῃ) πολέμιοι καθέστασαν." (VI, 15.)

Euripides tehát ennek az általános hitnek adott kifejezést, mikor ezeket a verseket írta és a következő évben 413-ban visszaemlékeztette a népet erre az eseményre.

3. Herakl. 774—778. v.

„Ὁ χρυσὸς ἁ τ' εὐτυχία
φρενῶν βροτοὺς ἐξάγεται δύνασιν ἄδικον ἐρέλκων.
χρόνου γὰρ οὔτις ῥόπαλον εἰσορᾷ ἔτλα
νόμον παρέμενος, ἀνομίᾳ χάριν διδοὺς
ἔθραυσεν ὄλβου κελαινὸν ἅρμα."

Hogyha ezeket a verseket elolvassuk, nem jut-e eszünkbe rögtön Alkibiades, aki hatalmának tetőpontján állva, elbízakodottságának legnagyobb fokára emelkedett? (l. Thuk. VI. 16—18.) S ime egyszerre csak egészen váratlanul következik be bukása. S Euripides, kiről tudjuk, hogy Alkibiadesnek nagy tisztelője volt, legbensőbb meggyőződésének ad kifejezést a kar utolsó szavaiban:

„στείχομεν οἰκτροὶ καὶ πολύκλαυτοι
τὰ μέγιστα φίλων ὀλέσαντες." (1427/8. v.)

Ez a költő búcsúszava volt barátjához.

4. A karénekben (638—700.) a költő magát γήρων ἀοιδὸς-nak nevezi, ami erre az időre nagyon jól illenék, mivel ekkor Euripides körülbelül 70 éves lehetett.

Ezek miatt a felsorolt okok miatt a Heraklest a 413/12. évre teszem és pedig közvetlenül a Helena elé. Így a 3. pont alatt idézett versek nemcsak Alkibiadeshez, hanem az egész athéni néphez szólanak, amelynek az idő valóban „ἔθραυσεν ὄλβου κελαινὸν ἅρμα" és amely a 413. év végén és a 412. év elején valóban:

„οἰκτροί καὶ πολύκλαυτοι
τὰ μέγιστα τῶν φίλων ὀλέσαντες"

állott.

Ezzel fejtegetésemnek végéhez értem. Kimutattam, hogy Euripidesnél található bizonyos metrikai fejlődés, amely többféle irányú, s azt is, hogy ezen fejlődés igen is felhasználható a chronologiai kérdés eldöntésére.

Azok az eredmények, amelyeket jelen vizsgálódásommal elértem, teljesen biztosak lennének, hogyha ebből a szempontból feldolgoztam volna Euripides egész metrikáját, ami azonban egy későbbi munkámnak lesz a feladata.

Dolgozatom megírásánál a következő munkákat használtam fel:

Euripides Fabulae recognovit Gilbertus Murray Oxonii. Tom. I—III.

Christ W. Metrik der Griechen u. Rőmer. Leipzig. 1874.

Bickel E. Antike Metrik. 1910. (Gerke-Norden, Einleitung i. d. Altertumswissenschaft I.)

Gleditsch H. Metrik der Griechen und Rőmer. (J. Müller Handbuch I.) 1894.

Westphal R.—Rossbach A. Metrik der Griechen. 1867.

Schmidt J. H. Griechische Metrik. 1872.

Hermann G. Epitome Doctrinae Metricae. 1869.

Herman G. Elementa Doctrinae Metricae. 1816.

Rumpel J. Die Auflősungen im trimeter des Euripides. (Philologus XXIV. p. 407—421.)

Rumpel J. Die Auflősungen im trimeter des Aeschylus und Sophocles. (Philologus XXV. p. 54—66.)

Rumpel J. Zur Metrik der Tragiker. (Philologus XXIV.)

Gajdos J. Euripides meglevő tragédiáinak chronologiája. 1913.

Engelmann G. De vario usu trimetri iambici in diverbiis tragoediarum Aeschyli et Sophoclis. Besztercebányán. 1874.

Wilamowitz—Moellendorff U. v. Euripides Herakles. 1909.

Wilamowitz—Moellendorff U. v. Analecta Euripidea. Berolini. 1875.

Grote G. Geschichte Griechenlands. 1882.

Blaydes Fr. Aristophanis fragmenta 1885.